



THE BREXIT EFFECT

Vivien Heijboer



THE BREXIT EFFECT

The effect of Brexit on the Dutch dairy industry

DISCLAIMER

Dit rapport is gemaakt door een student van Aeres Hogeschool als onderdeel van zijn/haar opleiding. Het is géén officiële publicatie van Aeres Hogeschool. Dit rapport geeft niet de visie of mening van Aeres Hogeschool weer. Aeres Hogeschool aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor enige schade voortvloeiend uit het gebruik van de inhoud van dit rapport.

Vivien Heijboer

Student nummer: 3020376

Onderwijsinstelling: Aeres Hogeschool

Afstudeerfase - Bedrijfskunde en Argibusiness

Afstudeerdocent: Gert Wim Stoffer

Dubai, 3 september 2017

Voorwoord

Mijn naam is Vivien Heijboer, op dit moment ben ik bezig met mijn afstudeerfase van mijn opleiding Bedrijfskunde en agribusiness aan de Aeres Hogeschool in Dronten. Voor u ligt het rapport van mijn afstudeerwerkstuk over de effect van de Brexit op de Nederlandse zuivelindustrie. Dit rapport is een onderdeel van mijn afstudeerfase van mijn opleiding aan Aeres Hogeschool in Dronten.

In het vooronderzoek werd gebruik gemaakt van het woord Groot-Brittannië. Voor dit rapport is dit veranderd in het Verenigd Koninkrijk (VK). Onder Groot-Brittannië behoort het grootste eiland, dit is inclusief Engeland, Wales en Schotland. Noord-Ierland valt hier niet onder. Daarom is in dit rapport gekozen voor het woord het Verenigd Koninkrijk. Tot het Verenigd Koninkrijk behoren de landen Engeland, Wales, Schotland en Noord-Ierland. Samen treden zij naar buiten als één land.

Samen met mijn begeleider Gert Wim Stoffer, heb ik dit rapport geschreven. Gert Wim Stoffer heeft mij begeleid en mijn vragen beantwoord voor het maken van mijn scriptie. Graag wil Gert Wim Stoffer bedanken voor de goede begeleiding en ondersteuning die hij gegeven heeft om het rapport te schrijven.

Ook wil ik graag Carianne Wallace bedanken voor de inspiratie voor dit onderwerp. Door haar lessen en enthousiasme over dit onderwerp is bij mij ook de interesse over dit onderwerp opgewekt.

Samenvatting

In juni 2016 heeft het Britse volk gestemd in een referendum om de Europese Unie (EU) te verlaten. Dit wordt de Brexit genoemd. De Brexit zal gevolgen hebben voor de handels- en politieke relatie tussen de EU en Groot-Brittannië. Er vier scenario's mogelijk als uitkomst van de Brexit onderhandelingen. In dit rapport wordt ingegaan op de vier scenario's en uiteindelijk wordt antwoord gegeven op de vraag; "In hoeverre hebben de verschillende Brexit scenario's gevolgen voor Nederlandse zuivelindustrie die actief is in de export van hun producten naar Groot-Brittannië?".

Om de betekenis van de Brexit te achterhalen is voor elk scenario de regelgeving omtrent de export en import van zuivelproducten onderzocht. Uit het onderzoek is gebleken dat bij het model van Noorwegen het vrije handelsverkeer zal blijven gelden, maar het Verenigd Koninkrijk (VK) zal geen deel uitmaken van handelsrelaties die de EU heeft met derde landen. Bij een uitkomst van een Douane Unie zal er geen vrij handelsverkeer meer zijn, maar blijven wel de huidige handelsrelaties met landen buiten de EU bestaan. Er is ook een derde scenario voor een bilateraal-verdrag. Over alle verdragen die de EU heeft gesloten wordt dan apart onderhandeld. Gezien de tijdsdruk is deze uitkomst zeer onwaarschijnlijk. Bij een WTO uitkomst komen er zeer waarschijnlijk wel import en export tarieven op goederen en er is geen vrij handelsverkeer meer tussen het VK en de EU.

Om de gevolgen van de Brexit te achterhalen is er onderzoek gedaan naar de waarde van de export van melk naar Groot-Brittannië, dit is gedaan door een data-onderzoek. Hieruit is gebleken dat het VK niet in staat is om in zijn eigen melkbehoefte te voorzien. Omdat melk een bederf baar product is, wordt het product geïmporteerd vanuit naaste landen. Nederland is een belangrijke exporteur voor het VK. Andersom is het VK niet de belangrijkste exportland voor Nederland. 5% van de totale Nederland export gaat naar het VK, terwijl de wereldwijde consumptie jaarlijks met 2% groeit.

Om de maatregelen die bedrijven kunnen nemen te achterhalen zijn er verschillende interviews gehouden met experts op het gebied van de Brexit. Uit dit onderzoek is gebleken dat bedrijven wel rekening moeten houden dat de export naar het VK bemoeilijkt kan worden door de Brexit. De zuivelindustrie in Nederland zal meer te maken krijgen met concurrentie van landen buiten de EU. Uiteindelijk zal de markt en niet de politiek bepalen of de Nederlandse zuivelindustrie z'n producten kan exporteren naar het VK.

Summary

On June 23rd, 2016, the British people voted to leave the European Union (EU). This is called the Brexit. The Brexit will have consequences for the political and trade relationship between the EU and the United Kingdom (UK). There are four possible scenarios as a result of the Brexit. This report will discuss the four scenarios and it will also answer the question:

“To what extent do the different Brexit scenarios affect the Dutch dairy industry with the export of their products to the UK?”

To find out the meaning of the Brexit, the regulation around the export and import must be examined. This research shows that, if Brexit are part of the European Economic Area (EEA) they will keep access to the single market. With a Tariff free-trade agreement, the UK will have its own immigration policy. They will keep some access to the single market. The British government would like a bilateral integration treaty with the EU. About all the agreements will be negotiated separately. The UK can also leave the EU without an agreement. They will become part of the World Trade Organisation (WTO). They will not be able to trade under the single market.

To find out the consequences of Brexit the export and import data of the UK must be examined. This has been done through a data survey. Research has shown that the UK is unable to provide the British population in its own milk needs. One of the major exporters for the UK for milk is the Netherlands. Otherwise, the UK is not the most important export country for the Netherlands. 5% of the total exports from the Netherlands go to the UK, while the world consumption grows with 2% every year.

Research has been done to find out what measures companies can take to prepare themselves for the Brexit. This has been done by interviews with experts. This research shows that exports to the UK create more complications. The dairy sector in the Netherlands will get more competition from countries outside the EU.

Eventually, the market, and not the politics will determine whether the Dutch dairy industry can export its products to the UK, or not.

Inhoud

Voorwoord.....	3
Samenvatting.....	4
Summary.....	5
1. Inleiding	7
2. Theoretisch kader Brexit.....	8
2.1. Brexit aankondigingen	8
2.2. The Brexit	10
2.2.1. Betrokken partijen bij de onderhandelingen	10
2.2.2. Het proces van de Brexit onderhandelingen	11
2.2.3. De Brexit onderhandelingen	11
2.3. Scenario's van de Brexit onderhandelingen.....	13
2.3.1. Model van Noorwegen	14
2.3.2. Model van Zwitserland	14
2.3.3. Model van Canada.....	14
2.3.4. World Trade Organization (WTO) model	15
2.4. Invloed op de Agrarische sector in Nederland	16
3. Aanpak onderzoek	17
4. Resultaten Brexit scenario's.....	18
4.1. Wijziging regelgeving	18
4.1.1. Model van Noorwegen	18
4.1.2. Model van Zwitserland	18
4.1.3. Model van Canada.....	19
4.1.4. WTO-model	19
4.2. Data zuivelindustrie	21
Export risico's.....	22
4.3. Maatregelen die genomen kunnen worden	24
5. Discussie.....	26
6. Conclusie & Aanbevelingen	28
Verwijzingen	30
Bijlagen	35
Bijlage 1: Artikel 50 van het verdrag van Lissabon	36
Bijlage 2: Impact Brexit op Nederlandse ondernemers	37
Bijlage 3: Melkconsumptie per land.....	38
Bijlage 4: Import cijfers	39
Bijlage 5: Bijeenkomst "Brexit en de gevolgen voor Flevoland"	43
Bijlage 6: Interview visie op de Brexit	45

1. Inleiding

Het jaar 2016 was een onstabiel jaar voor de politiek in het westen; het Verenigd Koninkrijk (VK) verlaat de Europese Unie (EU), Donald Trump is de nieuwe president van Amerika en in verschillende Europese landen groeit de populariteit van populistische partijen en leiders zoals Marine Le Pen in Frankrijk, Norbert Hoffer in Oostenrijk, Nigel Farage in Engeland en Geert Wilders in Nederland. Sommige beweren dat de populariteit van deze partijen een stem is tegen de globalisering (Inglehart & Norris, 2016).

In 2008 kreeg de Europese Unie te maken met de economische crisis. Er waren miljarden euro's nodig om landen als Griekenland te behoeden voor een faillissement. Vanuit de EU werd er tot drie keer toe een miljardenlening verstrekt aan Griekenland. Deze leningen werden voornamelijk betaald door West-Europese landen (inclusief Groot-Brittannië). Dit zorgde voor veel kritiek op de EU vanuit de Britse bevolking.

Nigel Farage is de partijleider van United Kingdom Independence Party (UKIP) een Britse politieke partij, zijn kritiek op de EU is groot en zijn populariteit groeide door de economische crisis. In 2011 had hij gevraagd om een referendum om uit de EU te stappen. Deze werd destijds door het Britse parlement afgewezen. De economische crisis had in 2010 zijn hoogste punt bereikt en het Britse parlement zag geen meer waarde aan een referendum (Liddle, 2015).

Na de economische crisis kreeg de EU te maken met een vluchtelingen crisis in 2014. Meer dan een miljoen mensen vanuit Noord-Afrika vluchtte naar Europa waaronder ook veel economische vluchtelingen. De economische crisis en vluchtelingen crisis zorgde voor veel onvrede in binnen de Europese Unie. Deze onvrede zorgde weer voor de groei van populistische partijen. "Het eigen land en volk eerst" wordt er geroepen door de populistische leiders (Europese Unie, 2016).

De partij van Nigel Farage werd populairder, en David Cameron was bang om de verkiezingen in 2015 te verliezen. Daarom beloofde David Cameron tijdens de verkiezingen zijn kiezers een referendum over het EU-lidmaatschap. David Cameron won de verkiezingen en op dat moment kwam er ook een referendum voor de Britse bevolking of het VK in of uit de EU gaat (Liddle, 2015).

Bij de uitslag van het referendum heeft 48,1% van de bevolking voor blijven gestemd en 51,9% van de bevolking wilt vertrekken uit de EU. De Britten hebben gestemd om de EU te verlaten en dit gaat gevolgen hebben voor de Britse bevolking, overheid en de economie. Het verlaten van de EU door het VK wordt Brexit genoemd. Wat er in de toekomst gaat veranderen is nog niet duidelijk en hierdoor komen ondernemers in onzekerheid terecht. Waar ondernemers bij de Brexit rekening mee moeten houden en hoe ze op de gevolgen van de Brexit kunnen reageren gaat dit rapport over.

De verwachting was dat na de Brexit uitkomst het VK in een nieuwe Europese recessie zouden belanden. Dit is in 2016 niet gebeurd, het Bruto Binnenlands Product (bbp) steeg in 2016 met 1,4%. De Britse consumenten zijn hun vertrouwen in de economie (nog) niet verloren, bedrijven en ondernemers maken zich ook nog geen grote zorgen voor een volgende crisis en na de uitslag van de Brexit heeft de Britse bank de rente verlaagd om een crisis te voorkomen. (The Economist, 2017) Het lijkt nu nog allemaal goed te gaan met de economie van het VK, maar we zitten nog niet in de Brexit onderhandelingen.

2.Theoretisch kader Brexit

In dit hoofdstuk is onderzocht wat er allemaal bekend is over het onderwerp. Zo is er onderzocht wat er allemaal gebeurd is met betrekking tot de Brexit na de uitkomst van het referendum. Vervolgens is er onderzocht wat de plannen zijn voor de onderhandelingen en hoe de onderhandelingen in z'n werking gaan. Daarnaast is gekeken welke partijen bij de onderhandelingen betrokken zijn en wat hun belangen zijn. Als laatste is gekeken naar hoe de onderhandelingen worden afgerond en wat eventuele uitkomsten van de onderhandelingen kunnen zijn.

2.1. Brexit aankondigingen

Op woensdag 22 juni 2016 heeft de voorzitter van de Europese Commissie, Jean-Claude Juncker aangekondigd dat wanneer artikel 50 door het VK wordt geactiveerd, deze onherroepelijk is. (PDC Universiteit Leiden, 2016). Als het VK weer onderdeel uit wil maken van de EU, dan zal dat volgens de normale intredingsprocedure moeten verlopen.

Op donderdag 23 juni 2016 heeft het Britse volk gestemd over een referendum met de vraag of het VK in de EU moet blijven of dat het VK de EU gaat verlaten. Deze dag heeft 51,9% van de stemgerechtigden ervoor gestemd om de EU te verlaten (Food and Drink Federation, 2017). Het VK is het eerste land dat de EU gaat verlaten volgens de officiële uittredingsprocedure zoals deze beschreven staat in Artikel 50 van het Verdrag betreffende de EU. Dit verdrag wordt ook wel het verdrag van Lissabon genoemd (PDC Universiteit Leiden, 2016).

De referendumcampagne werd gestart door de toenmalige Britse premier David Cameron. Hij heeft aangegeven dat de uitkomst van de campagne bindend is. Premier David Cameron was tegen een Brexit en de dag na de uitkomst van het referendum kondigt hij zijn aftreden aan (RTL Nieuws, 2016).

"I will do everything I can as prime minister to steady the ship over the coming weeks and months, but I do not think it would be right for me to try to be the captain that steers our country to its next destination." (Cameron, 2016)

Na de bekendmaking van het referendum komt de Europese Raad bijeen zonder het VK. Zij moeten richtlijnen opstellen over de onderhandelingen met het VK. De Belgische diplomaat Didier Seeuws gaan namens de Europese Raad onderhandelen met het VK over het verlaten van de EU (PDC Universiteit Leiden, 2016).

"Jean Claude Juncker de voorzitter van de Europese Commissie legt al zijn ambtenaren en commissarissen een 'presidentieel verbod' op. Contacten met vertegenwoordigers van Groot-Brittannië worden verboden." Dit heeft hij gedaan dat Europese landen niet voor de officiële onderhandelingsprocedure al onderlinge afspraken maken met het VK (PDC Universiteit Leiden, 2016).

De functie van David Cameron wordt overgenomen door Theresa May. Op 13 juli 2016 geeft zij haar eerste speech als premier (May, 2016).

Op 27 juli 2016 wordt Michel Barnier aangenomen als hoofdonderhandelaar voor de Europese Commissie bij de uittredingen van het VK uit de EU. Het team dat Michel Barnier gaat ondersteunen tijdens de onderhandelingen is de nieuwe Task Force (PDC Universiteit Leiden, 2016).

"De Belgische oud-premier Guy Verhofstadt gaat namens het Europees Parlement onderhandelen over het vertrek van het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Unie" (PDC Universiteit Leiden, 2016). Met de aantreding van Guy Verhofstadt hebben nu alle drie de Europese instellingen een onderhandelaar voor de uittreding van Groot-Brittannië uit de EU. De onderhandelingen kunnen pas beginnen als de Britse premier artikel 50 door middel van een brief te sturen het Europese verdrag in werking stelt.

Om de Brexit daadwerkelijk ingang te zetten moet het VK eerst officieel bekend maken dat ze de EU willen verlaten. Na de bekendmaking volgt het onderhandelingsproces. "Voordat de uittredingsonderhandelingen

plaats kunnen vinden, moet de Europese Raad (zonder het betreffende EU-land) instemmen met een mandaat waarmee de Europese Commissie mag onderhandelen. Dit mandaat moet ook worden goedgekeurd door het Europees Parlement” (PDC Universiteit Leiden, 2016).

Daarna komt er een onderhandelingsperiode van twee jaar tussen het VK en de EU. Deze termijn kan verlengd worden, maar alleen als de Europese Raad daar mee instemt. Als er na twee jaar geen overeenstemming is bereikt over de uittreding van het VK, dan zal het land zonder enige rechten vertrekken. Alle vrijhandelsakkoorden gelden dan niet meer, en er zal geen toegang meer zijn tot de interne markt van de EU. Als er na de onderhandelingen een akkoord is bereikt over de uittreding dan moet het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie het akkoord goedkeuren. Dit gebeurt doormiddel van een instemmingsprocedure (PDC Universiteit Leiden, 2016).

Theresa May kondigt aan dat de procedure van artikel 50 uiterlijk eind maart 2017 van start zal gaan (Belga, 2016).

In het VK is David Davis aangesteld als ‘Brexit-minister’. Nieuwe wetten die voortkomen uit de Brexit onderhandelingen moeten goedgekeurd worden door het Britse parlement. Er is in het huidige parlement geen meerderheid voor een vertrek uit de EU. Dat kan de onderhandelingen in de toekomst bemoeilijken (PDC Universiteit Leiden, 2016).

Daarnaast worden de Britten ook gewaarschuwd voor de onderhandelingen. De onderhandelingen zijn niet vrijblijvend en er zijn duidelijke grenzen in de kaders. Zo hoort bij de interne markt ook vrij verkeer van personen, goederen, diensten en kapitaal. Groot-Brittannië kan er niet zomaar voor kiezen om wel bij de interne markt te willen horen maar niet het vrij verkeer van personen, goederen, diensten en kapitaal aan te nemen. Dat geeft premier Rutte als verklaring na een bezoek met de Britse premier Theresa May (PDC Universiteit Leiden, 2016).

Ook Donald Tusk voorzitter van de Europese Raad waarschuwt de Britten voor harde Brexit onderhandelingen. Hij vindt dat de Britse ministers de indruk wekken dat Groot-Brittannië straks het voortouw nemen tijdens de Brexit onderhandelingen. Volgens Donald Tusk zal dat niet gebeuren en zal de EU het voortouw nemen tijdens de Brexit onderhandelingen (PDC Universiteit Leiden, 2016).

Ondertussen loopt de formatie voor de Brexit onderhandelingen in Groot-Brittannië nog niet helemaal goed. Op donderdag 3 november dor de High Court (het Britse gerechtshof) uitspraak over de vraag wie in Londen formeel begint met het vertrek van het land uit de EU. Er is onduidelijkheid of de regering de procedure in gang mag zetten, of dat het parlement dat moet doen. De High Court heeft bepaald dat de Britse regering goedkeuring nodig heeft van het Britse parlement om de procedure in gang te zetten (PDC Universiteit Leiden, 2016).

Met deze uitspraak is Theresa May het niet eens, de Britse regering wil niet gedetailleerde onderhandelingsstrategieën voor leggen aan het parlement, dat zou de onderhandelingspositie van Groot-Brittannië verzwakken. Theresa May is in beroep gegaan op de uitspraak van de High Court. Ondertussen heeft het parlement een motie aangenomen waarin staat dat de regering de onderhandelingen voor moeten leggen aan het parlement (PDC Universiteit Leiden, 2016).

Theresa May wil zich aan het tijdschema houden om eind maart de onderhandelingen te starten en binnen twee jaar de onderhandelingsprocedure af te ronden. Theresa May heeft 20 maart 2017 bekend gemaakt dat artikel 50 op 29 maart 2017 in werking zal treden (Boffey & Elgot, 2017). De Britse ambassadeur bij de EU, Sir Ivan Rogers, waarschuwt dat de uittreding van het VK uit de EU wel tien jaar kan duren. Dit komt door alle ingewikkelde handelsverdragen die de EU heeft gesloten (PDC Universiteit Leiden, 2016).

Ondertussen brengt Michel Barnier alle EU-lidstaten een bezoek voordat de onderhandelingen gaan beginnen. Hij wil van elke lidstaat weten wat hun belangen zijn voor de onderhandelingen. In Nederland spreekt hij met de Minister-President premier Mark Rutte, Kamerleden en vertegenwoordigers van het bedrijfsleven. (NOS journaal, 2017)

2.2. The Brexit

Het proces van het VK om uit de EU te treden is een lang en ingewikkeld proces. In het vorige hoofdstuk werden alle stappen beschreven die tot nu toe zijn genomen rondom de Brexit. In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe de onderhandelingen eruit komen te zien.

2.2.1. Betrokken partijen bij de onderhandelingen

Er zijn twee kanten bij de Brexit onderhandelingen. Aan de ene kant staat de Europese Unie en aan de andere kant staat het VK. In dit hoofdstuk wordt duidelijk gemaakt welke partijen aan beide kanten betrokken zijn bij de onderhandelingen.

Aan de kant van de EU zullen de volgende partijen betrokken worden bij de onderhandelingen:

De **Europese Raad** is de hoogste macht binnen de EU. Dit zijn alle regeringsleiders van alle lidstaten (in totaal 28). De Europese Raad vertegenwoordigt door Didier Seeuws, zal de richtlijnen voor de onderhandelingen geven.

De **Raad van Ministers** (Raad van de EU) vertegenwoordigt de regeringen van alle lidstaten. Samen met het Europees Parlement en de Raad spelen ze een belangrijke rol bij de onderhandelingen over de goedkeuring van EU-wetgeving en internationale overeenkomsten. De Raad van Ministers maakt het uiteindelijke besluit of een wet wel of niet wordt aangenomen.

De **Europese Commissie** is het dagelijks bestuur van de EU. Zij maken nieuwe wetsvoorstellen deze worden daarna gecontroleerd door het Europees Parlement en de Raad van Ministers. Daarnaast ze zien erop toe dat huidige wetten worden nageleefd door de EU-lidstaten. De Europese Commissie vertegenwoordigt door Michel Barnier, zal het grootste deel van de onderhandelingen uitvoeren.

Het **Europees Parlement** kan wetsvoorstellen wijzigen, verwerpen of aannemen. Het Europees gerechtshof doet uitspraken bij geschillen in landen en de EU-regelgeving. Het Europees Parlement vertegenwoordigd door Guy Verhofstadt, wordt niet intensief betrokken bij het onderhandelingsproces. Het Europees Parlement moet op de hoogte worden gehouden van de onderhandelingen en voor een definitieve overeenkomst moet een meerderheid van het parlement goedkeuring geven aan de onderhandelingen (McCormick, 2014).

Aan de Britse kant worden de onderhandelingen geleid door de minister-president Theresa May, dat doet ze in samenwerking met **Brexit-staatssecretaris** David Davis en Liam Fox, **staatssecretaris van International Handel** (de Volkskrant, 2016).

Het team van onderhandelaars in de EU is heel groot. De EU heeft vele onderhandelaars in dienst om onderhandelingen aan te gaan met landen buiten de EU. Het VK heeft bijna geen onderhandelaars en dit is ook een lastig punt voor het VK. Het is ook begrijpelijk dat het VK geen onderhandelaars heeft. Zolang een land bij de EU hoort dan worden de onderhandelingen gedaan vanuit de EU. Als je dus een goede onderhandelaar was dan werd je naar Brussel gehaald om daar te werken. In Brussel werken zo ongeveer 550 onderhandelaars en in het VK zijn het er ongeveer 40 (Dunt, 2016).

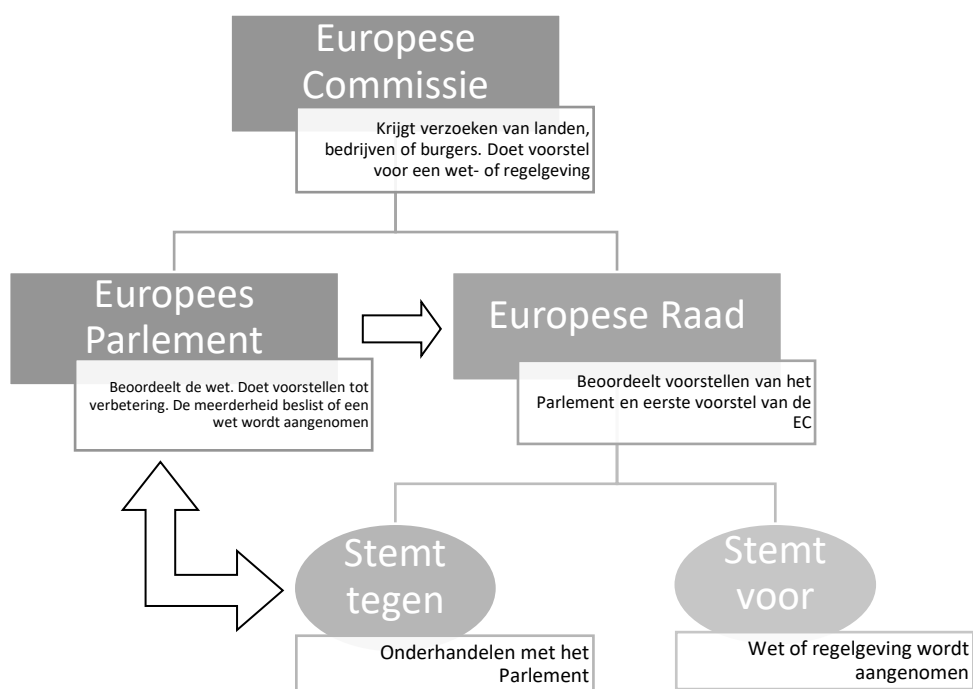
Artikel 50

Artikel 50 is een veel besproken onderwerp bij de Brexit onderhandelingen. In artikel 50 staat namelijk beschreven wat er moet gebeuren als een land besluit de EU te verlaten. In vergelijking met andere EU wetten is artikel 50 heel kort. Er staat niet duidelijk omschreven wat er precies moet gebeuren en welke uitkomsten er mogelijk zijn. Toen Het verdrag met artikel 50 werd ondertekend had ook nooit iemand gedacht dat het ooit gebruikt zou worden. Dit artikel is geschreven door Giuliano Amato een Italiaanse minister. Na de Brexit aankondigingen gaf hij ook duidelijk aan dat artikel 50 een standaard vangnet was voor als een land ooit de EU wou verlaten, maar het zou nooit gebruikt worden. In de bijlage 1 is artikel 50 in opgenomen (Dunt, 2016).

2.2.2. Het proces van de Brexit onderhandelingen

De Brexit onderhandelingen gaan maximaal twee jaar duren en deze gaan van start wanneer artikel 50 door het VK geactiveerd wordt. Het VK moet officiaal aan de Europese Raad bekend maken dat ze uit de EU willen stappen. De Europese Raad geeft de hoofdlijnen aan voor de onderhandelingen en de Europese commissie bereid alle onderwerpen die besproken moeten worden voor. Deze wordt vervolgens goedgekeurd door Raad van Ministers. Daarna kunnen de onderhandelingen beginnen. Verlenging van de onderhandelingen kunnen alleen gegeven worden als regeringsleiders (de Europese Raad) daar mee instemmen. De EU wetten blijven geldig in het VK tot dat het land officieel is uitgetreden (Food and Drink Federation, 2017).

De onderhandelingen vanuit de EU worden gedaan door de Europese Commissie. De commissie heeft Michel Barnier aangesteld om de onderhandelingen uit te voeren. Deze onderhandelingen moeten vervolgens goedgekeurd worden door het Europees Parlement. Als de onderhandelingen worden goedgekeurd door het Europees Parlement dan worden deze nog beoordeeld door de Europese Raad. Hierin krijgen ook alle landen een stem in de onderhandelingen. Elk klein land binnen de EU kan zo tegen het voorstel stemmen. De Europese Raad beslist uiteindelijk of ze akkoord gaan met de onderhandelingen (Europees Parlement Informatiebureau in Nederland, 2017).



Figuur 1: aannemen van nieuwe wetten door de EU

Een akkoord over de onderhandelingen zal op eenzelfde manier worden aangenomen zoals de Europese wetten worden aangenomen (Institute for Government, 2017). De meeste onderhandelingen zullen plaats vinden tussen Theresa May en David Davis met Michel Barnier.

2.2.3. De Brexit onderhandelingen

Voordat het VK met de onderhandelingen kan beginnen moet het parlement een duidelijk plan hebben wat ze willen bereiken en hoe ze van plan zijn dit te willen bereiken. Het plan moet gecommuniceerd en overlegd worden met lokale overheden van Groot-Brittannië. Daarnaast moet het plan ook goedgekeurd worden door het Britse Parlement (Starmer, 2016).

Voor het VK zijn er drie gecompliceerde processen die onderhandeld dienen te worden. Er wordt gesproken over een Administratieve Brexit, Rechtelijke Brexit en een Handels Brexit. Administratieve Brexit gaat over de 1,2 miljoen Britten die in Europa wonen en de 3,2 miljoen Europeanen die in het VK wonen. Wat gebeurt er met

deze mensen? Moeten ze een verblijfsvergunning gaan aanvragen of blijft het vrijhandelsverkeer van personen van kracht? De Rechtelijke Brexit gaat over alle EU wetten die nu nog gelden in het VK. Welke verdragen blijven nog van kracht na de onderhandelingen? Als laatste proces is de Handels Brexit. Dit gaat niet alleen over de handel met de EU, maar ook over alle handelsverdragen die de EU heeft met de rest van de wereld (Dunt, 2016).

Het VK wil drie dingen bereiken voordat ze de EU verlaten. Het wil een einde maken aan het Schengenverdrag (het vrij verkeer van personen, goederen, diensten en geld). Hoewel ze wel de huidige handel met Europa willen behouden en deze voortzetten. Daarnaast willen ze Engeland, Schotland en Noord-Ierland bij elkaar houden en als één staat verder gaan (Dunt, 2016).

Voor de EU geldt als belangrijkste punt dat als het VK toegang wil houden tot de interne markt van de EU zal het VK ook het vrije verkeer van personen, goederen, diensten en geld moeten aanvaarden.

Toegang houden tot de vrije markt is voor het VK erg belangrijk en het is ook wel mogelijk. Het vrije verkeer van personen, diensten, goederen en geld is opgenomen in het Schengen Verdrag. Dit verdrag is ondertekend door België, Duitsland, Frankrijk, Luxemburg en Nederland. Er waren op het moment van ondertekenen ook al andere landen lid van de EEG. Voor deze landen zijn toen andere afspraken gemaakt. Daarna is er afgesproken dat alle landen die lid worden van de EU ook het Schengen Verdrag moeten accepteren (PDC Universiteit Leiden, 2016).

Officieel gezien heeft het VK nooit het Schengen Verdrag getekend en dus zijn ze ook geen onderdeel van het vrije verkeer van personen. Het VK heeft wel het Verdrag van Rome ondertekend en in dit verdrag wordt niet gesproken over vrij verkeer van personen, maar over vrijheid van arbeid. Je kan dan wel in het VK werken, maar op het moment dat je geen werk hebt moet je het land verlaten. De onderhandelingen zijn niet onmogelijk, maar het is wel onwaarschijnlijk dat beide partijen tot een goed akkoord komen (Dunt, 2016).

De Britten staan voor een moeilijke periode. Theresa May heeft aangekondigd dat Artikel 50 eind maart 2017 wordt geactiveerd. Dit geeft de EU-leiders de tijd en mogelijkheid om een goede handelsstrategie te bedenken. De Britten vinden het ook moeilijk om informatie te krijgen over de strategie die de EU gaat gebruiken tijdens de Brexit onderhandelingen. Dit terwijl het VK al meerder details over hun standpunten heeft weggeven. Uit interviews met Michel Barnier blijkt dat hij ervanuit gaat dat het VK akkoord zal gaan met het aanbod dat hij de Britten zal geven. Tot nu toe heeft hij nog weinig sympathie getoond voor de Britten.

Door de grote onrust binnen de EU is de EU bang dat meerdere landen het VK zullen volgen. Dat heeft tot gevolg dat de EU weinig sympathie zal tonen tijdens de onderhandelingen. Het VK is daardoor bang dat ze een 'take it, or leave it' aanbod zullen krijgen. Deze strategie moeten andere EU landen afschrikken om ook uit de EU te stappen. Een groot nadeel voor het vertrek van het VK voor de EU is dat het VK een grote en belangrijke handelspartner is voor de EU landen. Europa verliest hierdoor een grote handelsmacht en daardoor zal de positie van de EU in de wereld verslechteren.

Theresa May zal er alles aan doen om ervoor te zorgen dat het VK met een goede deal uit de EU gaat stappen. Toch zal het uittreden uit de EU ervoor zorgen dat de handelsrelaties bemoeilijkt worden (Stewart & Oltermann, 2017).

Wat heeft het VK de EU eigenlijk te bieden? Europa moet niet vergeten dat het VK na Duitsland de sterkste economisch macht is binnen de EU. Het VK is een belangrijk land om goederen naar toe te exporteren en te importeren. Maar het VK is alleen goed voor de handel van Duitsland en Nederland. Andere Europese landen exporteren niet zoveel goederen naar het VK als deze twee landen (Dunt, 2016).

Het VK heeft ook meer dan 3 miljoen Europese inwoners in het land. Voor deze inwoners zal de EU toch met een goede deal moeten komen (Dunt, 2016).

Maar de belangrijkste macht die het VK heeft is zijn militaire macht. Het VK heeft het grootste leger binnen de EU. Zeker nu er veel onrust is tussen Oekraïne en Rusland en er veel migranten vanuit Noord-Afrika naar Europa komen heeft het continent de bescherming van het VK nodig. Dit is de belangrijkste en grootste onderhandelingswapen dat het VK heeft wanneer ze met de EU gaan onderhandelen (Dunt, 2016).

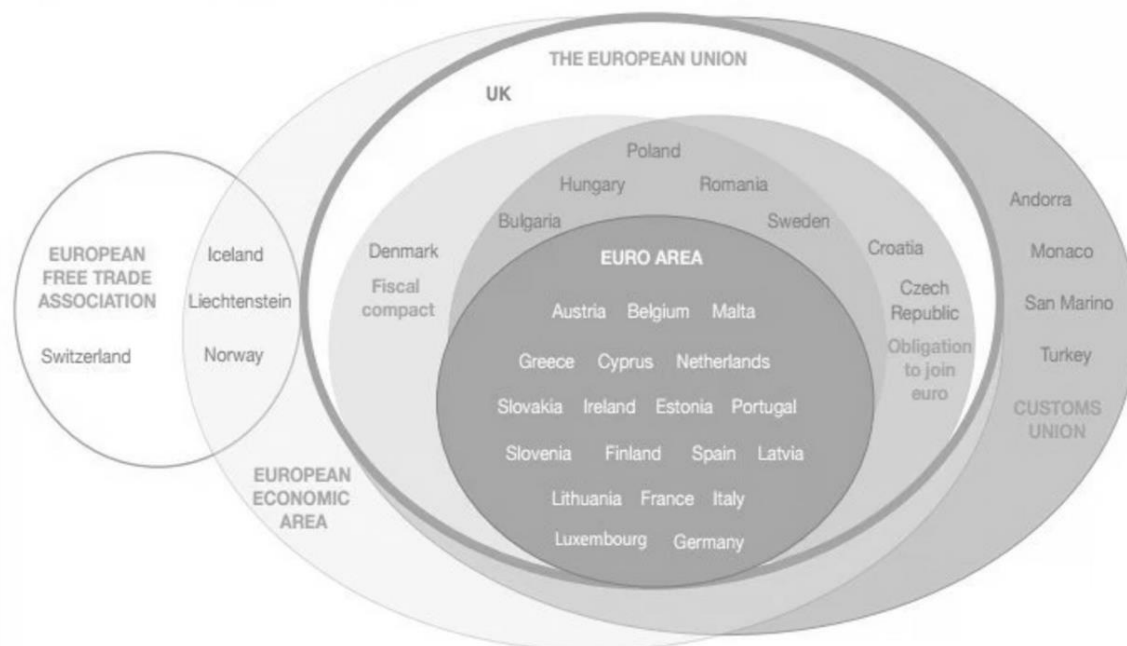
2.3. Scenario's van de Brexit onderhandelingen

Verschillende uitkomsten zijn mogelijk bij de Brexit onderhandelingen. Deze mogelijkheden worden uitgebreid besproken in het boek van Dunt, I. (2016). *Brexit: What the hell happens now?*

- Uit de EU stappen, maar binnen de vrije markt en de douane-unie blijven.
- Uit de vrije markt stappen maar binnen de douane-unie blijven.
- In de vrije markt blijven maar uit de douane-unie stappen.
- Alle drie de Unies stappen.
- De EU verlaten zonder een deal met de EU.
- De EU verlaten met een deal met de EU.
- Toetreden tot de European Free Trade Association en in de vrije markt blijven. (Model van Noorwegen)
- Toetreden tot de European Free Trade Association en uit de vrije markt stappen. (Model van Zwitserland)
- Alles verlaten maar wel de politieke en veiligheidsakkoorden behouden.
- Alle banden met de EU verbreken.

Hieronder is een afbeelding van de landen en hun relatie met de Europese Unie.

Figure 1.B: EU membership groupings⁶



Figuur 2: EU-partners en hun posities (Daalder, 2016)

Tijdens de uittredingsprocedure worden over twee zaken onderhandeld. Eerst wordt er onderhandeld over de scheiding van het VK met de EU. Hierbij zal het gaan over het verblijf van EU-burgers in het VK en andersom en de rekening die betaald moeten worden van de Brexit. Ook zal er onderhandeld moeten worden over toekomstige handelsafspraken (Prins, De impact van Brexit op Nederlandse ondernemers, 2017).

Zowel het VK als de EU zullen hun best doen om een overeenkomst te sluiten, maar de tijd is de kort en er staat te veel op het spel om te verliezen. Hierbij heeft Theresa May aangegeven dat geen deal nog altijd beter is dan een slechte deal. Daarom is de kans groot dat het VK zonder Brexit-deal uit de EU stapt. Dit is ook waar bedrijven rekening mee moeten houden (The Economist, 2017).

2.3.1. Model van Noorwegen

Het model van Noorwegen is een uitkomst voor het VK. Het VK zal nog tot de vrije markt van de EU behoren. Daarnaast zal het tot de Free Trade Association behoren samen met IJsland, Liechtenstein, Noorwegen en Zwitserland.

Uit onderzoek blijkt dat Noorwegen 75% van de EU-wetgeving heeft overgenomen om toegang te houden tot de Europese markt. Maar Noorwegen heeft geen stemmingsrecht of invloed wanneer de regels worden gemaakt. En ze hebben wel toegang tot de interne markt, maar niet in de landbouw en de visserij. Hiervoor gelden import en export tarieven voor een groot deel van de agrarisch producten (Food and Drink Federation, 2017).

Op 2 oktober 2016 gaf Theresa May een speech waarin ze aangaf dat ze de EU niet aan verlaten om de controle over het maken van de wetten te verliezen. Nu kunnen ze nog invloed uitoefenen wanneer er wetten gemaakt worden. Zodra ze uit de EU stappen hebben ze hier geen invloed meer op. Dan zullen ze de wetten moeten overnemen vanuit de EU om toegang te houden tot de interne markt (BBC, 2016).

- Toegang tot de interne markt, maar niet in de landbouw en de visserij. Er gelden tarieven voor een groot deel van de agrifood producten die geëxporteerd worden naar de EU.
- Geen toegang tot de handelsovereenkomsten van de EU
- Douanecontrole vereist op alle goederen van en naar de EU
- Noorwegen draagt bij aan de EU uitgaven
- Noorwegen is verplicht om vrij verkeer van personen uit de EU te accepteren.
- Ze moeten voldoen aan EU-regelgeving, maar ze hebben geen stemrecht of invloed als wetten gemaakt worden.

Bron: (Food and Drink Federation , 2016)

2.3.2. Model van Zwitserland

Het model van Zwitserland geeft nog de meeste voordelen van de EU zonder dat het land lid is van de EU. Zwitserland heeft beperkte toegang tot de interne markt van de EU. Met het Zwitserse model worden over alle verdragen apart gekeken of Zwitserland mee doet of niet. Toch worden de meeste verdragen wel overgenomen door Zwitserland en dus moeten ook zij de EU-regels overnemen zonder dat ze daar invloed op hebben. Zwitserland moet vrij verkeer van personen accepteren om toegang te hebben tot de interne markt. Daarnaast heeft het 16 jaar geduurd voordat de onderhandelingen met de EU en Zwitserland rond waren (Food and Drink Federation, 2017).

- Beperkte toegang tot de interne markt
- Ze moeten voldoen aan EU-regelgeving, maar ze hebben geen stemrecht of invloed als wetten gemaakt worden.
- Geeft een bijdrage aan EU uitgaven
- Zwitserland moet vrij verkeer van personen accepteren om toegang te hebben tot de interne markt

Bron: (Food and Drink Federation , 2016)

2.3.3. Model van Canada

Dit is het model die de Britse ministers het liefst zouden willen sluiten met de EU. Canada heeft beperkte toegang tot de Europese markt en vrijheid van arbeid. Producten kunnen vrij verhandeld worden maar er geldt wel een quatum voor agrarische producten. Ook moeten Canadese producten kunnen aantonen hoe en waar de producten gemaakt zijn.

De Britten willen het liefst dit model, maar in het tijdsbestek die ze nu hebben om te onderhandelen is het onwaarschijnlijk dat ze een deal als deze kunnen maken. De onderhandelingen tussen de EU en Canada duurde ongeveer zeven jaar (Food and Drink Federation, 2017).

- De onderhandelingen over deze overeenkomst tussen de EU en Canada duurde ongeveer zeven jaar.
- Canada heeft gedeeltelijk toegang tot de Europese markt.

- Er is een quotum voor de belangrijkste agrifood producten die Canada exporteert.
 - Canadese bedrijven moeten kunnen aantonen hoe en waar de producten gemaakt zijn. Dit brengt bureaucratische kosten met zich mee.
 - Canadese bedrijven moeten voldoen aan de Europese product en technische eisen die gesteld worden.
- Bron: (Food and Drink Federation , 2016)

2.3.4. World Trade Organization (WTO) model

Als er geen akkoord wordt bereikt in deze twee jaar, dan zal het VK de EU verlaten zonder regeling. De enige handelsrelatie die de EU dan nog heeft met Groot-Brittannië zijn de handelsovereenkomsten die vastgelegd zijn in de World Trade Organization (WTO) (Food and Drink Federation, 2017).

Voorstanders van de Brexit zeiden dat de WTO een vangnet voor het VK zal zijn als de onderhandelingen met de EU mislukken. Hierin hebben ze zich wel vergist. De WTO staat voor gelijke handel in de hele wereld. Importtarieven voor het ene land gelden ook voor importtarieven voor het andere land. Wanneer het VK geen importheffingen heeft voor EU-landen, dan kan een land als China ook zijn producten op de Engelse markt brengen zonder importheffingen. In dat geval zal het VK het 'dump' land van de wereld worden.

Om dit te voorkomen zal het VK de afspraken die de EU gemaakt heeft met de WTO over moeten nemen in de nationale wetgeving. Alle regels moeten exact overgenomen van de EU. Dat geldt dus ook voor agrarische producten, wanneer het VK de EU verlaat zonder een deal te sluiten dan zullen de import en exportheffingen gelden die de EU heeft met landen zonder een handelsrelatie (Dunt, 2016).

- Als de onderhandelingen niet binnen de afgesproken tijd rond zijn dan verlaat het VK de EU zonder een overeenkomst.
 - Het VK zal over alle onderwerpen apart met de EU moeten onderhandelen.
 - Import en export tarieven zullen gelden voor de handel tussen het VK en de EU.
- Bron: (Food and Drink Federation , 2016)

Tabel 1: vier Brexit scenario's en een korte samenvatting (Prins, De impact van Brexit op Nederlandse ondernemers, 2017)

Scenario A Europese Economische Ruimte (EER) Voorbeeld land: Noorwegen - Toegang tot de vrije markt - Groot-Brittannië betaald contributie aan de EU - Heeft geen eigen migratiebeleid - Moet zich houden aan de regels en wetten van de EU Minste impact op de economie en handel	Scenario B Douane-Unie Voorbeeld land: Zwitserland - Beperkte toegang tot de Europese markt - Groot-Brittannië betaald contributie aan de EU - Heeft een eigen migratiebeleid - Zal over alle handelsakkoorden apart moeten onderhandelen Matige impact op de economie, migratie en handel
Scenario C Bilateraal-verdrag Voorbeeld land: Canada - Gedeeltelijk toegang tot de Europese markt. - Quotum voor de bepaalde producten - Heeft een eigen migratiebeleid - Heeft een eigen handelsbeleid - Matige impact op de economie	Scenario D Harde Brexit Voorbeeld overeenkomst: WTO-model - Opereert onder de regels van de WTO - Een eigen migratiebeleid - Geen toegang tot de Europese markt - Zal over alle akkoorden apart moeten onderhandelen - Grote impact op de economie

2.4. Invloed op de Agrarische sector in Nederland

Het grootste deel van de Nederlandse Agribusiness richt zich meer op landen als Duitsland, België en Midden- en Oost-Europa om te groeien met hun bedrijf. Maar een Brexit is slecht voor de Nederlandse agrarische sector, want na Duitsland is het VK de grootste afzetmarkt voor agrarische producten. In 2015 exporteerde Nederland voor € 7,9 miljard naar het VK, in 2000 was dit € 4,7 miljard en in 2010 was dit € 6,3 miljard. Dit betekent dat het VK een groeiende markt is voor de Nederlandse agrarische sector (Cees, 2016).

De export van Nederlandse landbouwproducten is gegroeid en de import van Britse landbouwproducten naar Nederland is afgenomen. In 2015 importeerde Nederland voor € 2 miljard aan agrarische producten, deze importwaarde is sinds 2000 gedaald met € 900 miljoen. Dat betekent dat de ruilvoet van Nederland de afgelopen jaren sterk is verbeterd. Een Brexit kan een grote tegenslag opleveren voor de Nederlandse agrarische sector (Cees, 2016).

Wanneer het VK uit de EU stapt zal de interne markt van de EU krimpen met 64 miljoen consumenten. De Brexit kan leiden tot daling van de waarde van de pond. Dat zorgt ervoor dat de Britse koopkracht afneemt en dat worden importproducten voor de Britse bevolking duurder. Ook door importtarieven zullen de prijzen van agrarische producten uit de EU stijgen voor de Britse bevolking. Daarnaast zullen de sanitaire en fytosanitaire standaarden tussen het VK en de EU uit elkaar lopen (Cees, 2016).

Afgelopen jaar hebben Britse boeren jaarlijks zo'n € 25 miljard steun ontvangen vanuit de EU. Voorstanders van de Brexit zeggen dat het VK jaarlijks netto meer betaald aan de EU dan dat het ontvangt. In theorie is er na de Brexit voor de Britse overheid ruimte om net zoveel of meer landbouwsubsidie te geven aan de boeren. Er bestaan nog wel twijfels of dit ook gaat gebeuren in de praktijk (Cees, 2016).

Volgens het Centraal Plan Bureau (CPB) kan een Brexit de Nederlandse voedselverwerkende industrie een productieverlies opleveren van 5,5%. De Nederlandse land- en tuinbouw zullen waarschijnlijk minder last hebben van de Brexit (Cees, 2016).

Land- en Tuinbouw Organisatie (LTO) wilt dat er zo snel mogelijk een associatieovereenkomst wordt gesloten met het VK zodat de interne markt behouden blijft. Beide partijen zullen er belang bij hebben dat de schade worden beperkt (de Boerderij, 2016).

De Nationale Farmers Union (NFU) wilt dat het Europees Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) zo snel mogelijk wordt vervangen door een Brits landbouwbeleid. De NFU vindt het belangrijk dat Britse boeren geen nadeel ondervinden van de Brexit (de Boerderij, 2016).

“LTO werkt samen met de Britse boerenorganisatie NFU en de Ierse IFA aan een oproep om een associatieverdrag te sluiten. LTO pleit voor een associatieovereenkomst net zoals die met Zwitserland, Noorwegen en Oekraïne. Maar het LTO betwijfelt of dat associatieverdrag er wel komt. De EU wilt andere uittreders ontmoedigen door de onderhandelingen zo stroef mogelijk te laten verlopen en de Britten met een slecht deal de EU uit te laten stappen. Een boycot net zoals naar Rusland moet voorkomen worden” (de Boerderij, 2016).

Onderzoeken van het Landbouw Economisch Instituut (LEI) en van het Centraal Plan Bureau (CPB) hebben uitgewezen dat de Brexit voornamelijk negatieve gevolgen heeft voor de economie. Het VK is een grote netto-importeur van agrarische producten en het grootste deel van hun import komt uit de EU.

3. Aanpak onderzoek

Het VK is het eerste land dat de EU volgens de officiële uittredingsprocedure gaat verlaten. De uittredingsprocedure duurt maximaal twee jaar. Deze kan verlengd worden als het Europees Parlement hier een akkoord voor geeft, de verwachting is dat dit niet gaat gebeuren. Men verwacht dat er vier mogelijke scenario's zijn die uit de Brexit onderhandelingen kunnen komen. Het VK kan een onderdeel worden van; de Europese Economische Ruimte (EER), de Douane-Unie, een Bilateraal-verdrag of de World Trade Organization (WTO).

Ondernemers in Nederland konden altijd zonder problemen producten naar het VK exporteren. Door de Brexit zal de handel tussen het VK en Nederland bemoeilijkt worden. Om als ondernemer je te kunnen voorbereiden op de Brexit is het belangrijk om te weten wat er gaat gebeuren, hoeveel invloed dit gaat hebben en hoe je hierop kunt voorbereiden.

Het doel van dit onderzoek is inzicht te krijgen van de gevolgen van de Brexit voor de Nederlandse zuivelindustrie. Het rapport dient als handvat voor bedrijven die melkproducten exporteren naar het VK. Tijdens het rapport wordt ervanuit gegaan dat één van de vier scenario's de uitkomst wordt van de Brexit onderhandelingen.

Het onderzoek zal uiteindelijk antwoord geven op de vraag:

In hoeverre hebben de verschillende Brexit scenario's gevolgen voor Nederlandse zuivelindustrie die actief is in de export van hun producten naar het Verenigd Koninkrijk?

De hoofdvraag zal beantwoord worden door middel van een drietal deelvragen:

- Wat betekend de uitkomsten van de verschillende scenario's voor de Nederlandse zuivelindustrie?
- Wat zijn de gevolgen per scenario voor de Nederlandse zuivelindustrie?
- Welke maatregelen zouden bedrijven kunnen nemen wanneer het VK uiteindelijk de EU verlaat?

Elk deelvraag zal beantwoord worden in het volgende hoofdstuk. De deelvragen zullen helpen om uiteindelijk antwoord te geven op de hoofdvraag.

Om de betekenis van de Brexit te achterhalen is voor elk scenario de regelgeving omtrent de export en import van zuivelproducten onderzocht. Dit is gedaan doormiddel van een literatuuronderzoek. De scenario's die worden beschreven zijn niet nieuw, er zijn al verschillende landen die zich in één van deze scenario's bevinden. Zo is Noorwegen lid van de EER, Zwitserland is lid van de Douane-Unie, Canada heeft een Bilateraal-verdrag met de EU en de is lid van de WTO waarbij in totaal 123 landen zijn aangesloten. Van deze landen is onderzocht hoe de relatie is met deze landen en de EU.

Om de gevolgen van de Brexit te onderzoeken is er onderzoek gedaan naar hoe belangrijk de export van melk naar het VK is. Om dit te onderzoeken zijn er cijfers opgezocht over de zuivelindustrie, de consumptie van melk en exportcijfers. Door middel van deze cijfers zijn de gevolgen per scenario onderzocht en welke risico's hieraan verbonden zijn. Ook wordt er gekeken naar de huidige handelsrelatie de Nederland heeft met deze landen. Door deze handelsrelatie te onderzoeken wordt er onderzocht of de handelsakkoorden met deze landen een positieve of negatieve invloed heeft op de export. Zo kan er ook onderzocht worden of de nieuwe regels met het VK een negatieve of positieve invloed hebben op de handel binnen de zuivelindustrie.

Om de maatregelen die bedrijven kunnen nemen te achterhalen is er onder andere gekeken naar het plan van aanpak van de Rabobank, er is een bijeenkomst bijgewoond voor Nederlandse ondernemers en er is een interview gehouden met Piet Boer, oud-bestuursvoorzitter FrieslandCampina. Voor het onderzoek is er ook contact gezocht met; Albert Jan Maat LTO voorzitter tot 2016 en Annie Schreijer-Pierik, lid van het Europees Parlement. Zij hebben geen gehoor gegeven aan het verzoek voor een interview.

4.Resultaten Brexit scenario's

4.1. Wijziging regelgeving

Om de betekenis van de Brexit te achterhalen is voor elk scenario de regelgeving omtrent de export en import van zuivelproducten onderzocht. In dit hoofdstuk wordt gesproken over handelsbelemmeringen binnen elk scenario. Onder handelsbelemmeringen vallen; exportsubsidies, invoerrechten, grenscontroles en douaneprocedures.

In dit hoofdstuk wordt gesproken over exportsubsidies en invoerrechten. Exportsubsidies zijn subsidies die de overheid geeft aan producten en diensten die worden geëxporteerd. De overheid doet dit als financiële tegemoetkoming om de concurrentiekracht op de buitenlandse markt te versterken (Veldman, Export management, 2009). Invoerrechten zijn belastingen die de overheid van het importerende land heft op goederen en diensten die worden geïmporteerd (Veldman, Export management, 2009).

4.1.1. Model van Noorwegen

Het model van Noorwegen lijkt het meeste op een EU-lidmaatschap en dit model bestaat uit het EER verdrag. De landen Noorwegen, IJsland en Liechtenstein maken deel uit van het EER verdrag. Uit onderzoek blijkt dat 75% van de EU wetten worden overgenomen door de landen die lid zijn van de EER.

De EER is bedoeld om de interne markt van de EU uit te breiden. De EU-wetgeving wordt door deze landen overgenomen zodra deze landen daarmee instemmen. Om toegang te behouden tot de interne markt zullen de meeste wetten wel overgenomen moeten worden. In de EER zijn de vier vrijheden van Schengen opgenomen in het verdrag. De EER-overeenkomst doet niet mee met alle sectoren van de interne markt. Hierdoor zijn bepaalde bindende bepalingen niet van toepassing.

- Gemeenschappelijke landbouw- en visserijbeleid
- Douane-unie
- Gemeenschappelijke buitenlands- en veiligheidsbeleid
- Justitie en binnenlandse zaken
- Economische en monetaire unie (EMU)
- Bron: (Bartczak & Fayos, 2017)

De voordelen van dit model liggen ook het meest bij de EU. De handelsbelemmeringen zullen weinig toenemen, dit komt omdat het VK toegang tot de interne markt behoudt. Dit geldt niet voor landbouwproducten, dit komt doordat de EER niet meedoet aan de Common Agricultural and Fisheries Policies.

De EER is geen onderdeel van de Europese Douane-Unie, dat betekent dat er wel grenscontroles en douaneprocedures komen. Wanneer er handel gedaan wordt met EER landen moet er rekening gehouden worden met de invoerrechten van de producten (Prins, Handel met het VK wordt lastiger en duurder, 2017).

Noorwegen maakt geen deel uit van het Gemeenschappelijke Landbouw Beleid (GBL) van de EU. Dit kan de concurrentiepositie van Nederlandse ondernemers beïnvloeden doordat de regelgeving rondom de landbouw kan veranderen. Zo kunnen de subsidies die Britse boeren ontvangen verschillen van de Nederlandse boeren en er kunnen verschillen ontstaan op het gebied van toelaatbare pesticiden of gebruik van gemodificeerde gewassen (Matthews, 2016).

De exportmogelijkheden naar Noorwegen blijft beperkt door hoge douanetarieven op agrarische producten. De douanetarieven is geregeld in de EER-overeenkomst, protocol 3. Elk jaar zijn er onderhandelingen om de voorwaarden in het protocol aan te passen aan de huidige marktontwikkelingen (European Commission, 2017).

4.1.2. Model van Zwitserland

Het model van Zwitserland heeft de meeste voordelen voor het VK zonder dat het land volledig uit de EU stapt. Over alle wetten die de EU maakt kan Zwitserland apart beslissen of ze de wet over nemen. De meeste wetten worden wel overgenomen door Zwitserland (Food and Drink Federation , 2017).

Tussen de EU en Zwitserland zijn twee belangrijke sectorale bilaterale overeenkomsten ondertekend. De eerste overeenkomst werd in 1999 ondertekend en de tweede in 2004. De eerste sectorale overeenkomsten gaan over het vrij verkeer van personen en goederen en de tweede sectorale overeenkomst gaat over de sterke economische samenwerking. Hiervoor heeft Zwitserland zijn eigen wetgeving moeten aanpassen aan de wetgeving van de EU (European Commission, 2017). Zwitserland moet vrij verkeer van personen accepteren om toegang te houden tot de interne markt van EU.

Zwitserland werkt met quota's en invoertarieven op verschillende agrarische producten. De invoertarieven voor EU landen zijn gemiddeld 6 cent lager per kilogram dan voor landen buiten de EU. (European Commission, 2017).

4.1.3. Model van Canada

Dit is het model die de Britse ministers het liefst zouden willen sluiten met de EU. Canada heeft beperkte toegang tot de Europese markt en ze houden controle over hun eigen grenzen. In het tijdsbestek die de Britten hebben voor de onderhandelingen is het onwaarschijnlijk dat er een bilaterale overeenkomst wordt ondertekend (Food and Drink Federation, 2017).

Het model van Canada is een Bilateraal-verdrag tussen de EU en Canada. Bilateraal betekent met één andere partij, dit verdrag wordt dan alleen gesloten tussen het VK en de EU. De inhoud van zo'n verdrag blijft onduidelijk, pas in een later stadium van onderhandelen zal duidelijk worden welke handelsbelemmeringen zullen gelden. Het VK zal proberen om zoveel mogelijk toegang te behouden tot de interne markt van de EU, maar de EU zal dit niet (makkelijke) toelaten. Het VK behoudt dan namelijk wel de voordelen van het EU-lidmaatschap en niet de bijbehorende lasten. De EU is bang dat andere landen dan het VK gaan volgen en dat wil de EU voorkomen (Prins, De impact van Brexit op Nederlandse ondernemers, 2017).

Met een Bilateraal verdrag zullen de exportkosten waarschijnlijk gaan stijgen. Producttarieven kunnen ingevoerd worden, er kunnen grenscontroles komen en er komen verschillende douaneprocedures. Ook zullen niet alle kosten doorberekend kunnen worden aan de klant. Dit verzwakt de concurrentiepositie van de Nederlandse ondernemers en producten uit "eigen land" worden dan goedkoper voor de Britten (Prins, Handel met het VK wordt lastiger en duurder, 2017).

Canada werkt met een toegangsverplichting. Elk jaar wordt voor een bepaald aantal kg aan producten ingevoerd. Binnen deze toegangsverplichting wordt een lager invoertarief betaald dan over deze toegangsverplichting. Gemiddeld is dit 7,5 % over de waarde van het product dit is inclusief alle vervoerskosten en verzendkosten van het product ook in het andere land.

4.1.4. WTO-model

Wanneer de Brexit onderhandelingen mislukken dan zal het VK uit de EU stappen zonder een akkoord met de EU. In dat geval wordt er gesproken over een "harde Brexit". Met een harde Brexit is de enige handelsrelatie die de EU heeft met het VK de handelsovereenkomsten die vastgelegd zijn in de WTO.

De WTO is een wereldwijde overeenkomst tussen 123 landen. Deze landen hebben hiervoor de General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) ondertekend. In deze overeenkomst staat dat alle landen hun handelsbelemmeringen zullen bepreken/afschaffen zodat er gelijke handel is over de hele wereld (Veldman, Export management; Exporteren en internationaliseren, 2009). De WTO-organisatie ziet erop toe dat alle landen zich houden aan het GATT-akkoord.

Het VK is al lid van de WTO door middel van het EU-lidmaatschap. De EU onderhandelt binnen de WTO over de handelsrelaties met andere landen. De EU is samen met de Verenigde Staten (VS) de grootste handelsmacht binnen de WTO.

Wanneer het VK zelfstandig als lid van de WTO wilt opereren zal het land zijn eigen schema's en plannen moeten maken om handelsbelemmeringen af te breken. De meeste simpele optie zou zijn dat het VK het schema van de EU overneemt en deze hanteert. Aangezien het VK nu druk bezig is met de onderhandelingen en zich niet richt op het WTO-lidmaatschap wordt ook vanuit gegaan dat in ieder geval in de eerste jaren het schema van de EU wordt gehanteerd als het VK zonder Brexit deal uit de EU stapt.

Voorstanders van de Brexit gingen ervanuit dat de WTO-overeenkomst een uitkomst zou bieden voor als de Brexit onderhandelingen mislukken. Hierin kunnen zij zich nog weleens in vergist hebben.

De WTO wilt dat alle landen gelijk zijn en dat er gelijke regels gelden voor het exporteren en importeren van goederen. Dat betekent dat de afspraken die Groot-Brittannië maakt met de EU ook gelden voor alle andere landen die lid zijn van de WTO.

Als voorbeeld: Duitsland en het VK hebben beide een eigen auto-industrie. Beide landen hebben er belang bij dat de importheffingen op auto's zo laag mogelijk zijn. Als de EU en het VK akkoord gaan dat er geen importheffingen gelden op auto's betekent dat ook dat de rest van de WTO-landen geen importheffingen hoeven te betalen op auto's. Zo kan het VK, maar ook Europa het 'dump' land worden voor producten uit de rest van de wereld (The Economist, 2017).

Tabel 2: Gevolgen Brexit per scenario (Prins, De impact van Brexit op Nederlandse ondernemers, 2017)

	Tarieven op goederenexport naar het VK	Tarieven op goederenimport uit het VK	Grenscontroles & douane procedures	Vrij verkeer van diensten	Vrij verkeer van personen	EU vrijhandelsverdragen met landen buiten de EU	Kans op Brexit uitkomst
EER – model van Noorwegen	Nee (m.u.v. sommige landbouw- en visserijproducten)	Nee (m.u.v. sommige landbouw- en visserijproducten)	Ja	Ja	Ja	Nee	Nee
Douane-Unie – model van Zwitserland	Nee (uitzonderingen zijn mogelijk)	Nee (uitzonderingen zijn mogelijk)	Ja	Nee	Nee	Ja	Nee
Bilateraal-verdrag – Model van Canada	Waarschijnlijk op een selectie van goederen	Waarschijnlijk op een selectie van goederen	Ja	Afhankelijke van het verdrag	Waarschijnlijk niet	Nee	Ja
Harde Brexit – WTO-model	Ja	Ja	Ja	Nee	Nee	Nee	Ja

In de volgende hoofdstukken worden de uitkomsten van deze vier verschillende scenario's onderzocht en de uitkomsten worden beschreven.

4.2. Data zuivelindustrie

Om de gevolgen van de Brexit te achterhalen is onderzocht hoe nieuwe regels de import en export van zuivelproducten beïnvloeden. Er is onderzoek gedaan naar de huidige import en export van de zuivelindustrie met het VK en of de nieuwe regels een negatieve of positieve invloed hebben op de handel binnen de zuivelindustrie.

Als eerste is er onderzoek gedaan naar de belangrijkheid van de aanvoer van melk voor het VK. Om dit te onderzoeken is er gekeken naar het aantal inwoners van het land, de totaal geproduceerde melk van het land en de gemiddelde consumptie van het land.

Door het aantal inwoners van het land te vermenigvuldigen met de gemiddelde consumptie per capita krijg je de totaal geconsumeerde melk per kilogram van het land. Door het totaal geconsumeerde melk per kilogram van het land van het totaal geproduceerde melk van het land af te trekken krijg je een overschot of een tekort aan melk van het land.

Tabel 3: Te kort/overschot van melk van een land vergeleken door middel van de productie en de consumptie van een land.

	AANTAL MILJOEN INWONERS (JULI 2016)	TOTAAL GEPRODUCEERDE MELK IN MILJOEN KILOGRAM (2016)	GEMIDDELDE CONSUMPTIE IN KG PER CAPITA (2013)	TOTAAL GECONSUMEERDE MILJOEN KILOGRAMMEN MELK PER LAND	TEKORT/ OVERSCHOT MILJOEN KILOGRAMMEN MELK PER LAND
NEDERLAND	17	14.324	341	5.811	8.513
DUITSLAND	80,7	31.317	259	20.883	10.434
VERENIGD KONINGRIJK	64,4	14.542	232	14.961	-418
NOORWEGEN	5,3	1.572	261	1.376	196
ZWITSERLAND	8,2	3.434	319	2.607	827
CANADA	35,4	8.693	188	6.640	2.053

Voor uitgebreide tabel inclusief literatuurverwijzing zie Bijlage 3: Melkconsumptie per land.

Uit de tabel hierboven blijkt dat er in Nederland en in Duitsland een groot overschot is aan melk. Hoewel we in Nederland de meeste melk consumeren is de productie ook erg hoog. Het VK heeft een tekort aan melk. Om dit tekort aan te vullen zullen ze dit moeten importeren. Het tekort is niet zo groot, dus ook makkelijk aan te vullen.

Het VK heeft meer dan 64 miljoen inwoners en ze hebben ze op zes na grootste economie van de wereld. Nederland staat in de top 5 als belangrijkste handelspartners voor het VK (Holland UK trade, 2017).

De gemiddelde wereldconsumptie in 2010 was 107 kg melk per capita. In 2015 groeide de wereldwijde consumptie naar 111,3 kg melk per capita (Pol, 2016). De wereld consumptie groeit jaarlijks met 2%. Dit zorgt voor nieuwe afzetmarkten voor de Nederlandse zuivelindustrie.

In de tabellen hieronder wordt per land aangegeven van de top vijf landen waar zij hun producten vandaan halen. Daarnaast wordt weergegeven hoeveel procent van hun totale invoer uit de EU komt. Voor uitgebreide tabellen zie Bijlage 4: Import cijfers

Tabel 3: Vijf belangrijkste landen voor Groot-Brittannië om zuivel te importeren (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2017)

IMPORT MELK VAN HET VERENIGD KONINGRIJK IN 2013	
LAND:	Totaal aantal kg uit dat land x1000
IERLAND	306.946
FRANKRIJK	124.739
DUITSLAND	91.316
NEDERLAND	70.000
DENEMARKEN	63.583
TOTAAL PERCENTAGE UIT DE EU	98,6 %

Nederland is de vierde belangrijkste exporteur van zuivel voor het VK. Het merendeel van de zuivelproducten wordt geïmporteerd vanuit Europese landen. Ierland is een buurland van het VK, de meeste zuivel wordt dan ook vanuit Ierland geïmporteerd. Nederland is goed voor 7% van de totale zuivel die geïmporteerd wordt in het VK.

Tabel 4: Vijf belangrijkste landen voor Noorwegen om zuivel te importeren (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2017)

IMPORT MELK VAN NOORWEGEN IN 2013	
LAND:	Totaal aantal kg uit dat land x1000
DENEMARKEN	5.798
DUITSLAND	1.782
FRANKRIJK	1.462
ZWEDEN	920
ITALIË	791
TOTAAL PERCENTAGE UIT DE EU	99,8 %

Uit de tabel hierboven blijkt Denemarken de belangrijkste exporteur te zijn van zuivel voor Noorwegen. Noorwegen heeft een klein overschot in zijn eigen melkproductie en de bevolking in Noorwegen is lager dan in het VK. Daardoor zijn de importvolumes van Noorwegen laag. Ondanks dat Noorwegen geen onderdeel is van het Europese GLB wordt bijna 100% van de zuivel alsnog ingevoerd vanuit Europese landen.

Tabel 5: Vijf belangrijkste landen voor Zwitserland om zuivel te importeren (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2017)

IMPORT MELK VAN ZWITSERLAND IN 2013	
LAND:	Totaal aantal kg uit dat land x1000
FRANKRIJK	35.671
ITALIË	19.622
DUITSLAND	11.142
NEDERLAND	2.680
BELGIË	1.780
TOTAAL PERCENTAGE UIT DE EU	98,34 %

Zwitserland importeert de grootste deel van zijn zuivelbehoefte uit Frankrijk. Zwitserland grenst aan Frankrijk waardoor de afstanden die afgelegd moeten worden klein zijn. Italië staat op de tweede plaats, ook dit land grenst aan Zwitserland.

Tabel 6: Vijf belangrijkste landen voor Canada om melk te importeren (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2017)

IMPORT MELK VAN CANADA IN 2013	
LAND:	Totaal aantal kg uit dat land x1000
VERENIGDE STATEN	64.014
ITALIË	4.465
FRANKRIJK	3.847
NIEUW-ZEELAND	2.983
NEDERLAND	1.513
TOTAAL PERCENTAGE UIT DE EU	16,29 %

Canada importeert het grootste deel van de zuivel uit de Verenigde Staten. De landen blijken toch de meeste zuivel te importeren uit landen die aangrenzend liggen.

Er wordt naar verhouding weinig melk geëxporteerd naar Canada. Dit kan te maken hebben met de geografische ligging van het land en de handelsrelatie die Canada heeft met de VS. De tabellen hierboven laten zien dat het niet uitmaakt of een land nu wel of niet bij de EU behoort. Voor de handel van zuivel is de geografische ligging en de handelsrelatie veel belangrijker dan de wetgeving die wordt gesteld.

Export risico's

Van alle zuivel die geproduceerd wordt blijft 35% op de Nederlandse markt, zo'n 45% wordt geëxporteerd naar andere EU landen, de overige 20% wordt geëxporteerd naar landen buiten de EU (De Nederlandse Zuivel Organisatie, 2016). Ongeveer 57% van de totale Nederlandse zuivelexport gaat naar vier landen. De

exportwaarde van zuivel die naar deze landen gaat is ruim 4,3 miljard euro. Duitsland is de grootste zuivelafnemer gevolgd door België, Frankrijk en Groot-Brittannië (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2017).

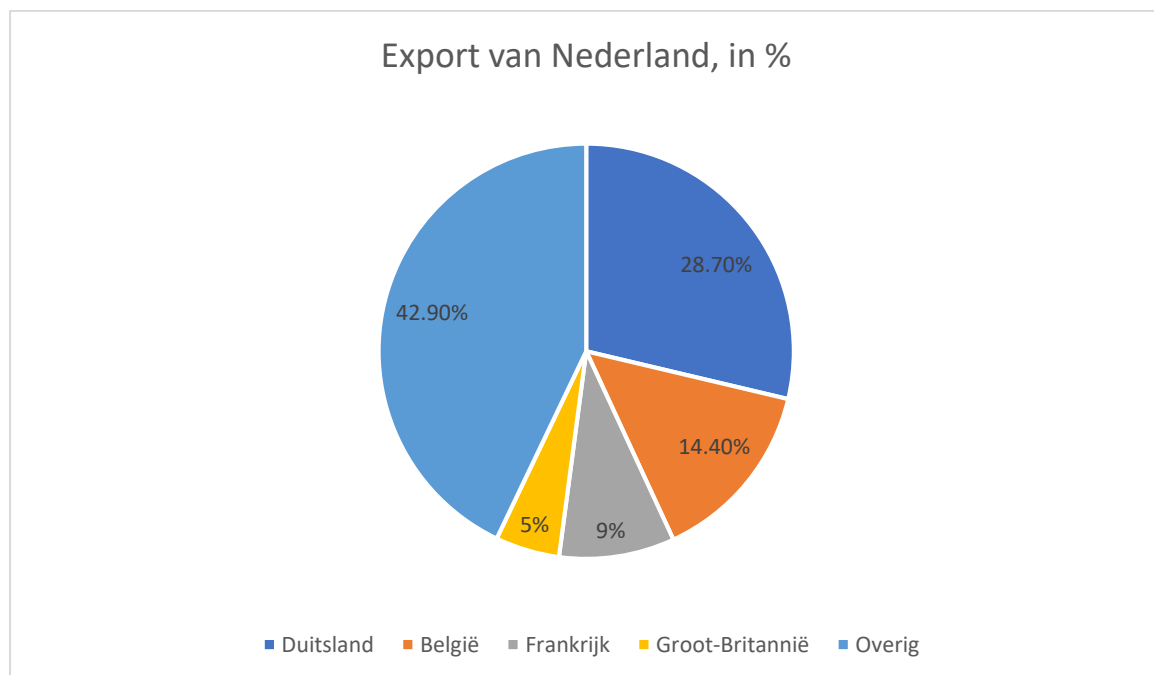
Om de export risico's te bepalen is er onderzoek gedaan naar de afzetmarkt van de grootste zuivelonderneming van Nederland en een kleinere zuivelonderneming.

Friesland Campina verwerkt 75% van de Nederlandse melk. In Nederland werd in 2016 in totaal 14.324 miljoen kg melk geproduceerd. Friesland had een totale melkinname van 10.774 miljoen kg melk. Hieruit blijkt dat 75,22 % van de Nederlandse melk door Friesland Campina wordt afgezet. DOC heeft vergeleken met Friesland Campina een klein marktaandeel van 7% (Koninklijke FrieslandCampina N.V., 2017) en (DOC Kaas, 2016).

In totaal wordt 35% van de zuivel afgezet op de Nederlandse markt, Friesland Campina zet 22,92% van de zuivel af op de Nederlandse markt. In totaal wordt 35% van de melk die geproduceerd wordt in Nederland op de Nederlandse markt afgezet. Dat betekent dat de overige 25% van de zuivelondernemingen 48,5% op de Nederlandse markt afzet. Nederland blijft voor de zuivelindustrie de belangrijkste afzetmarkt.

Friesland Campina is een grote onderneming dat zijn risico's verspreidt over de hele wereld. DOC is een kleinere organisatie dan Friesland Campina, en zij zette in 2015 voor 56% af op de Nederlandse markt. De overige 44% werd geëxporteerd naar het buitenland. DOC maakt in zijn jaarverslag geen onderscheidt tussen export naar Europa en de rest van de wereld. Wel gaven ze aan dat hun belangrijkste export land Duitsland is (DOC Kaas, 2016).

Vergelijking 1: Belangrijkste exportlanden voor de Nederlandse zuivelindustrie (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2017)



4.3. Maatregelen die genomen kunnen worden

Om de maatregelen die bedrijven kunnen nemen te achterhalen is gekeken naar andere opties om naar toe te exporteren, het advies van de expert is hierin meegenomen en waar de ondernemer zelf staat.

De Brexit wordt op dit moment op Europees politiek niveau benaderd. Het landelijk politiek en de ondernemers staan in het begin nog buiten de onderhandelingen. Eerst zal op Europees niveau bepaald worden welke kant de Brexit onderhandelingen op gaan (Lodders, 2017).

Desondanks zijn ondernemers al wel bezig met het opdoen van informatie over de Brexit. Het blijkt wel dat ondernemers niet weten waar ze zich op moeten voorbereiden en wat ze moeten doen (Discussie bijeenkomst, 2017). In de Nederlandse visserij wordt de meeste grote zorgen gemaakt over de uitkomst van de Brexit. Zij kunnen de toegang tot de Britse wateren verliezen wat voor overbevissing zorgt op de Nederlandse deel van de Noordzee.

De Rabobank heeft in maart 2017 een Brexit-stappenplan gepubliceerd. Het Brexit-stappenplan biedt ondernemers een helpende hand om de invloed van de Brexit op het bedrijf in kaart te brengen (Prins, De impact van Brexit op Nederlandse ondernemers, 2017) .

Stap 1: Bekijk de relaties die uw bedrijf heeft met Groot-Brittannië. Onderzoek in hoeverre het bedrijf zaken doet met Groot-Brittannië. Denk hierbij aan:

- Producten die u exporteert of importeert
- Toeleveranciers vanuit Groot-Brittannië (direct en indirect)
- Dochtermaatschappijen in Groot-Brittannië

Stap 2: Maak voor alle handelsrelaties tussen Groot-Brittannië en de EU en de mogelijke uitkomsten van de Brexit onderhandelingen een plan van aanpak. In dit plan moet staan welke acties er ondernomen worden bij de verschillende uitkomsten, hierin moeten ook de bedreigen en kansen worden opgenomen.

Stap 3: Houdt de ontwikkelingen van de Brexit in de gaten.

Stap 4: Pas uw plan van aanpak indien nodig aan als zich nieuw ontwikkelingen voordoen.

Dit stappenplan kan door ondernemers gebruikt worden om zich voor te bereiden op de Brexit. Alleen op dit moment wordt de Brexit nog op Europees politiek niveau behandeld en Nederlandse ondernemers hebben geen inzicht of invloed wat er tijdens de Brexit onderhandelingen gebeurt. Voor de Brexit onderhandelingen geldt dat niks zo onvoorspelbaar is als de democratie. Ondernemers zouden meer druk op moeten voeren bij de overheid zodat zij antwoord geven waar zij naar toe willen met de Brexit onderhandelingen. De politiek moet begrijpen wat de gevolgen zijn van hun beslissingen (Kortweg , 2017).

De politiek laat nog niet veel los over de plannen van de Brexit. Echter ondernemers kunnen al wel een idee hebben waar ze rekening mee moeten houden bij de Brexit. Hier wordt vooral gekeken naar het verleden en de Britse cultuur en de politieke kwesties die er nu spelen.

De huidige handelsrelatie in zuivel die Nederland met het VK heeft is niet de meeste belangrijke handel voor de Nederlandse en Britse zuivelindustrie. Er wordt voornamelijk gehandeld via Business-to-Business (B2B) markt.

In het verleden importeerde het VK zijn producten voornamelijk uit de Britse Gemeenebest landen. De Britse Gemeenebest landen is een handelsakkoord tussen het VK en de oude koloniën van het VK. Daardoor kon het VK altijd heel goedkoop aan zijn agrarische producten komen.

Het VK heeft hierdoor nooit veel geïnvesteerd in z'n eigen landbouw. Uit de cijfers uit tabel 3: "Overschot/ te kort melkproductie per land" blijkt dat het VK ongeveer net zoveel melk produceert als Nederland. Dit terwijl de oppervlakte van het VK 14 keer groter is dan die van Nederland, het VK 47 miljoen meer inwoners heeft en het klimaat in het VK gunstiger is dan in Nederland. Het VK heeft nooit in z'n eigen landbouw geïnvesteerd door culturele en handels redenen. Het VK kan vroeger altijd al veel goedkoper zijn producten uit z'n koloniën halen dan ze zelf te produceren. Later werden ze onderdeel van de EU en konden ze heel gemakkelijk hun producten

uit andere EU landen halen. In het Verenigd Koninkrijk is er veel vergrijzing in de landbouw en de boeren hebben weinig kapitaal. Om daar de productie te verhogen is lastig. Het is dus onwaarschijnlijk dat na een Brexit het VK in zijn eigen landbouw zal investeren. Maar de kans is wel groot dat het VK zijn producten uit Nieuw-Zeeland, Australië of Canada gaat halen (Boer, 2017).

Het meeste waar de zuivelindustrie tegen aan gaat lopen zijn importheffingen die ingevoerd worden en valuta schommelingen. Na de uitkomst van de Brexit devalueerde de waarde van de pond. Dit had direct invloed op exporteurs in Nederland. Het VK kon makkelijker naar Europa exporteren, maar andersom is het voor Europa moeilijker om naar het VK te exporteren. Door de devaluatie van de pond is het voor de Britten duurder om Europese producten te kopen (Boer, 2017).

Er zijn ook vele kansen voor de Nederlandse zuivelindustrie. Zo stijgt de vraag naar zuivel jaarlijks wereldwijd met 2%. Dit komt door meer welvaart in Aziatische en Afrikaanse landen. Rusland, een markt die in 2015 plotseling dicht ging, zal wellicht weer agrarische producten vanuit Europa gaan exporteren. En de Britse markt zal niet volledig verdwijnen, Nederland behoudt naar verwachting de mogelijkheid om naar het VK te exporteren (Boer, 2017).

Uiteindelijk zal de wet van de handel gelden. De wet van de handel zegt dat waar er vraag naar een product is, daar zal gekocht worden.

5. Discussie

De resultaten uit de conclusie zijn voor meerdere interpretaties vatbaar. In de discussie worden de mogelijke interpretaties en visies weergegeven.

Wat betekend de uitkomsten van de verschillende scenario's voor de Nederlandse zuivelindustrie?

De verwachting was dat voor dit onderzoek specifieke regels bekend zouden worden. Dat is niet gelukt, maar er is wel een compleet overzicht met de verschillen tussen de verschillende overeenkomsten bekend. De huidige regels die de EU heeft met Noorwegen, Zwitserland en Canada schelen heel erg per product. Niet alle producten vallen bij alle landen onder dezelfde categorie. Daardoor is het erg lastig om de regels van de export voor één of meerdere producten uit te zoeken. De algemene regels zijn allemaal wel bekend voor deze landen.

Wat zijn de gevolgen per scenario voor de Nederlandse zuivelindustrie?

Het VK kan niet in zijn eigen zuivelbehoefte voorzien. Het land zal zijn tekort moeten aanvullen door te importeren. In Nederland wordt er meer melk geproduceerd dan geconsumeerd, het overschot wordt voor een groot deel geëxporteerd. De cijfers uit tabel 3: overschot/tekort melkproductie per land zijn niet 100% betrouwbaar. Voor dit onderzoek is gezocht naar alle gegevens uit 2016, helaas waren de cijfers over de gemiddelde consumptie per persoon alleen beschikbaar tot en met 2013. De verwachting is niet dat er een grote afwijking bestaat in de gemiddelde consumptie met 2016. De belangrijkste uitkomst uit het onderzoek is dat Nederland een melkoverschot heeft, en dat het VK een tekort heeft aan melk.

Dit onderzoek ging beter dan in de eerste instantie de verwachting was. Om alle cijfers te vinden was niet altijd even makkelijk en het is ook lastig om te weten wat ze met de cijfers bedoelen en hoe ze rekenen. Om conclusies te trekken moet je rekening houden of er wordt gerekend in Euro's of in kilo's en welke producten daar allemaal onder vallen. Zo is in Tabel 7: "Vijf belangrijkste landen voor Groot-Brittannië om zuivel te importeren" uitgekomen dat Nederland meer liter melk exporteert naar het VK dan Denemarken. Tijdens het interview kwam naar voren dat dit erg opmerkelijk was want Denemarken heeft beter merkproducten op de Britse markt dan Nederland. De reden hiervoor is waarschijnlijk dat in deze cijfers gekeken wordt naar de liters melk die wordt geëxporteerd. Nederland is voornamelijk een kaas land en voor de productie van kaas worden meer liter melk gebruikt dan elk andere zuivel product. Hier kan het grote verschil in zitten, maar dat maakt de Nederlandse zuivel export niet belangrijker voor het VK dan de Deense zuivel export.

Een andere conclusie die uit het onderzoek is gekomen is dat landen de meeste zuivel importeren van aangrenzende landen. Dit kan natuurlijk ook toeval zijn, omdat landen toch vaak met naaste burens een betere relatie onderhouden om ruzie en problemen te voorkomen. De melk die wordt geëxporteerd naar landen die verder weg liggen wordt gedroogd of geconcentreerd. Deze melk is lang houdbaar en de afstand van export is daardoor minder belangrijk.

Uiteindelijk is gebleken dat het VK op de vijfde plaats staat van Nederland voor exportlanden, toch is het maar 5% van de export wat naar deze landen wordt geëxporteerd. Nederland heeft zijn risico's van export verspreid over de hele wereld. Het wegvallen van de Britse markt zal wel nadelig zijn, maar de gevolgen zijn te overzien.

Welke maatregelen zouden bedrijven kunnen nemen wanneer het VK uiteindelijk de EU verlaat?

Nederlandse ondernemers houden wel de ontwikkelingen van de Brexit in de gaten, maar echt op voorbereiden doen ze nog niet. De hele Brexit is voornamelijk een politiek spel dat gespeeld wordt, waar ondernemers weinig invloed op hebben.

Deze resultaten heb ik verzameld door een interview, verhalen van ondernemers en de Brexit bijeenkomst die ik heb bijgewoond. De Brexit bijeenkomst kwam onverwachts op mijn pad, maar het was een geslaagde bijeenkomst. Door deze bijeenkomst had ik de kans om met mensen te spreken uit de Europese Commissie en met ondernemers die allemaal geïnteresseerd of betrokken zijn bij de Brexit onderhandelingen.

Voor het onderzoek heb ik ook mensen geïnterviewd die kennis hebben over ondernemerschap en de ontwikkelingen van de Brexit. Graag had ik in mijn onderzoek meer mensen willen interviewen. Hierdoor zou ik meer informatie over het onderwerp kunnen vergaren en wellicht tot meer interessante conclusies kunnen komen. Dit is niet gelukt doordat mensen het verzoek voor een interview afwezen.

Doordat de Brexit scenario's en de politiek zo negatief zijn, was de verwachting ook dat het voor de Nederlandse ondernemers bijna onmogelijk werd om naar het VK te exporteren. Alleen de Nederlandse ondernemer is 'nuchter' over het onderwerp. De Brexit zal handel wel vermoeilijken en de concurrentie zal toenemen. Aan het eind van het onderzoek blijkt ook dat het wel lastiger wordt om te exporteren, maar niet onmogelijk. Voor ondernemers geldt waar vraag is naar een product, daar wordt gehandeld.

6. Conclusie & Aanbevelingen

Dit rapport is bedoeld voor de Nederlandse zuivel ondernemers die z'n producten exporteert naar het Verenigd Koninkrijk. Door de Brexit komen bedrijven en consumenten in onzekerheid terecht. De Brexit is een politiekspel dat gespeeld wordt tussen de Britse overheid en de Europese commissie. Individuele landen binnen de Europese Unie kunnen nog geen invloed uitoefenen op de Brexit. Onderzoeken van het Landbouw- Economisch Instituut en het Centraal Plan Bureau wijzen uit dat de Brexit in alle gevallen negatieve effecten zullen hebben op de Europese en de Britse industrie. Dit rapport is geschreven voor Nederlandse zuivel ondernemers zodat zij weten wat zij uiteindelijk kunnen verwachten van de Brexit.

WAT BETEKENT DE UITKOMSTEN VAN DE VERSCHILLENDE SCENARIO'S VOOR DE NEDERLANDSE ZUIVELINDUSTRIE?

De Brexit kan leiden tot een "soft-Brexit" en een "hard-Brexit". Bij een soft-Brexit zal een deal gesloten worden met het Verenigd Koninkrijk. Ze kunnen deel uitmaken van de Europese Economische Ruimte, van de Douane-Unie of er wordt een Bilateraal Verdrag gesloten.

Mocht het Verenigd Koninkrijk deel uitmaken van de Europese Economische Ruimte, dan zal het Verenigd Koninkrijk vrij verkeer van personen en goederen accepteren en zullen ze deel uit blijven maken van de Europese vrije markt. Er hoeft dan geen importtarieven betaald te worden op goederen die naar het Verenigd Koninkrijk geëxporteerd worden, met uitzondering van een aantal landbouw goederen.

Wanneer het Verenigd Koninkrijk de positie kiest van de Douane-Unie zal het Verenigd Koninkrijk geen deel uitmaken met het vrij verkeer van personen en goederen. Het Verenigd Koninkrijk zal controle behouden over zijn eigen grenzen. Het Verenigd Koninkrijk zal nog wel voor een deel uit kunnen maken van de Europese vrije markt en er zal geen importtarieven betaald hoeven worden op een groot deel van de goederen. De Europese Unie is echter geen voorstander van Douane-Unie. In het verleden is de Douane-Unie opgericht om landen voor te bereiden op een Europese Unie lidmaatschap. Het is een gecompliceerd verdrag met verschillende Bilaterale Verdragen.

Het Verenigd Koninkrijk zou het liefst een Bilaterale Verdrag willen sluiten met de Europese Unie net zoals Canada. Afhankelijk van het verdrag zal er vrij verkeer zijn van personen en goederen en afhankelijk van het verdrag zal er op bepaalde producten importheffingen betaald moeten worden.

Wanneer de Europese Unie en het Verenigd Koninkrijk niet tot een akkoord zullen komen, dan zal de Brexit leiden tot een "harde-Brexit". In het geval van een harde-Brexit zal het Verenigd Koninkrijk geen relatie meer hebben met de Europese Unie. Het Verenigd Koninkrijk zal deel uitmaken van de World Trade Organisation, de concurrentie van landen buiten de Europese Unie zal toenemen door dat importtarieven voor alle landen gelijk zal zijn. Het Verenigd Koninkrijk zal zichzelf echter moeten beschermen dat ze niet het "dump-land" worden van goedkope producten. In het geval van een harde-Brexit komen er importtarieven op goederen en zal het vrij verkeer van personen en goederen niet gelden.

WAT ZIJN DE GEVOLGEN PER SCENARIO VOOR DE NEDERLANDSE ZUIVELINDUSTRIE?

Om antwoord te geven op deze vraag is eerst onderzocht of het Verenigd Koninkrijk genoeg melk produceert om in z'n eigen behoefte te voorzien, of dat het voor hun noodzakelijk is om zuivel te importeren. Hieruit is gebleken dat het Verenigd Koninkrijk een tekort heeft van 400 miljoen kilogram melk. Het Verenigd Koninkrijk importeert 96,6% van z'n zuivel uit Europese Unie landen. Afhankelijk van de ligging van landen bepaald waarvandaan een land z'n zuivel importeert. Zuivel producten zijn producten die kunnen bedreven en de transportkosten stijgen snel per kilometer omdat zuivelproducten altijd gekoeld vervoerd moeten worden.

Nederland staat op de vierde plaats die het Verenigd Koninkrijk van zuivelproducten voorziet. Nederland is goed voor 7% van de totale zuivel die het Verenigd Koninkrijk importeert.

Als je het bekijkt van de Nederlandse kant dan staat het Verenigd Koninkrijk op de vijfde plaats van exportlanden. Van alle melk die geproduceerd wordt in Nederland wordt 65% geëxporteerd, van alle export gaat 5% naar het Verenigd Koninkrijk. In totaal gaat 2,68% van de Nederlandse zuivel naar het Verenigd Koninkrijk. Hieruit blijkt dat het Verenigd Koninkrijk één van de belangrijkste exportpartners is, maar dat de totale percentage erg laag

ligt. De wereldwijde vraag naar zuivel neemt jaarlijks met 2% toe. De verliezen die Nederland kan lijden doordat de export in het Verenigd Koninkrijk wegvalt, kan makkelijk opgevangen worden door meer te gaan exporteren naar landen waar de vraag stijgt. Het belangrijkste is dat ondernemingen hun risico's spreiden over verschillende landen. Kleine zuivelondernemingen in Nederland zijn voornamelijk gericht op de Nederlandse en Duitse markt. Grote ondernemingen zoals FrieslandCampina is bezig om z'n risico's te spreiden en de producten te exporteren over de hele wereld.

WELKE MAATREGELEN Zouden BEDRIJVEN KUNNEN NEMEN WANNEER HET VERENIGD KONINGRIJK UITEINDELIJK DE EUROPESE UNIE VERLAAT?

De politieke dimensie zal bepalen wat de uitkomst van de Brexit onderhandelingen zijn. Bedrijven hebben tijdens de onderhandelingen geen invloed op wat er gaat gebeuren. Het is belangrijk voor bedrijven om de ontwikkelingen van de Brexit te volgen, maar zich niet teveel laten leiden door het politieke spel dat gespeeld wordt. Zo leek het in het begin erop dat Theresa May voor een harde-Brexit zou gaan. Na de parlementsverkiezingen het Verenigd Koninkrijk zijn de kansen voor een zachte-Brexit toegenomen.

Waar ondernemers in de zuivelindustrie rekening mee moeten houden zijn:

- Eerst werd ervanuit gegaan dat er een harde Brexit zou komen, inmiddels is de kans op een zachte Brexit ook aanwezig.
- Er zal invoertarieven betaalt moeten worden op agrarische producten.
- Valuta schommelingen, deze zullen extremer worden wanneer de pond niet meer samen gaat met de Euro.
- Tijdelijk lage marges op producten, deze moet je kunnen opvangen.
- Meer concurrentie van lage loon landen

In hoeverre hebben de verschillende Brexit scenario's gevolgen voor Nederlandse zuivelindustrie die actief is in de export van hun producten naar het Verenigd Koninkrijk?

De Brexit heeft als gevolg dat ondernemers in grote onzekerheid terecht zijn gekomen. Toch zal de invloed van de Brexit op de Nederlandse zuivelindustrie meevallen. De Nederlandse zuivelindustrie is een sterke markt dat z'n risico's goed weet te spreiden. Het Verenigd Koninkrijk is een importerend land dat niet in z'n eigen zuivel voorzieningen kan voorzien. Het Verenigd Koninkrijk is een groter land dan Nederland, met een gunstiger klimaat voor de landbouw, toch produceren ze net zoveel melk als Nederland. Het Verenigd Koninkrijk is geen land dat in het verleden de landbouw stimuleerde, omdat het veel goedkoper was om zuivel te importeren dan de eigen boeren te financieren.

Zolang de vraag naar zuivel in het Verenigd Koninkrijk blijft zal de invloed van de Brexit meevallen. De productkosten zullen wellicht stijgen door importheffingen, waardoor de concurrentiepositie van Nederlandse zuivelondernemingen zal verzwakken. Uiteindelijk geldt de wet van de handel.

Zolang er vraag blijft naar een product, zullen consumenten het product kopen.

Verwijzingen

- Bartczak, K., & Fayos, F. d. (2017, juni). *De Europese Economische Ruimte (EER), Zwitserland en het Noorden*. Opgehaald van [www.europarl.europa.eu: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/nl/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.3.html](http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/nl/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.3.html)
- BBC. (2016, oktober 2). *Theresa May's Conservative conference speech*. Opgehaald van [www.bbc.nl: http://www.bbc.com/news/uk-politics-37535527](http://www.bbc.com/news/uk-politics-37535527)
- Belga, E. (2016, september 2). *May zal brexit voor eind maart 2017 in gang zetten*. Opgehaald van [derefactie.be: http://derefactie.be/cm/vrtnieuws/buitenland/1.2783514](http://derefactie.be/cm/vrtnieuws/buitenland/1.2783514)
- Boer, P. (2017, juli 25). Visie op de Brexit. (V. Heijboer, Interviewer)
- Boffey, D., & Elgot, J. (2017, maart 20). *Theresa May to trigger article 50 on 29 March*. Opgehaald van [www.theguardian.com: https://www.theguardian.com/politics/2017/mar/20/theresa-may-to-trigger-article-50-on-29-march](https://www.theguardian.com/politics/2017/mar/20/theresa-may-to-trigger-article-50-on-29-march)
- Braakman, J. (2016, maart 2011). *Tijdslijn MKZ 2001*. Opgehaald van [www.boerderij.nl: http://www.boerderij.nl/Home/Achtergrond/2011/3/Tijdslijn-MKZ-2001-AGD562696W/](http://www.boerderij.nl/Home/Achtergrond/2011/3/Tijdslijn-MKZ-2001-AGD562696W/)
- Cameron, D. (2016, juni 24). *Text of David Cameron's Speech After 'Brexit' Vote*. Opgehaald van [www.nytimes.com: https://www.nytimes.com/2016/06/25/world/europe/david-cameron-speech-transcript.html?_r=0](https://www.nytimes.com/2016/06/25/world/europe/david-cameron-speech-transcript.html?_r=0)
- Canadian Dairy Information Centre. (2017, juni 20). *Canada's Dairy Industry at a Glance*. Opgehaald van [www.dairyinfo.gc.ca: http://www.dairyinfo.gc.ca/index_e.php?s1=cdi-ilc&s2=aag-ail](http://www.dairyinfo.gc.ca/index_e.php?s1=cdi-ilc&s2=aag-ail)
- Cees, J. (2016, juni 14). 'Brexit' doet boeren pijn. *de Boerderij*, 38, 6 t/m 9.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2015, september 22). *Toename melkproductie na aanpassing zuivelbeleid*. Opgehaald van [www.cbs.nl: https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2015/39/toename-melkproductie-na-aanpassing-zuivelbeleid](https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2015/39/toename-melkproductie-na-aanpassing-zuivelbeleid)
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2017, juni 30). *Internationale handel; in- en uitvoer*. Opgehaald van [statline.cbs.nl: http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=7137SHIH&D1=1&D2=9&D3=a&D4=194,207,220,233,246,259,272&HDR=T,G3&STB=G1,G2&VW=T](http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=7137SHIH&D1=1&D2=9&D3=a&D4=194,207,220,233,246,259,272&HDR=T,G3&STB=G1,G2&VW=T)
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2017, maart 17). *Melkaanvoer en zuivelproductie door zuivelfabrieken*. Opgehaald van [cbs.nl: http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=7425zuiv&D1=a&D2=272-286&HDR=G1&STB=T&VW=T](http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=7425zuiv&D1=a&D2=272-286&HDR=G1&STB=T&VW=T)
- Central Intelligence Agency. (2017, juni 19). *The world factbook*. Opgehaald van [www.cia.gov: https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/index.html](https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/index.html)
- Daalder, L. (2016, april 28). *de gevolgen van een Brexit*. Opgehaald van [www.rtlz.nl: http://www.rtlz.nl/van-onze-partner/robeco/grafiek-van-de-week-de-gevolgen-van-een-brexit](http://www.rtlz.nl/van-onze-partner/robeco/grafiek-van-de-week-de-gevolgen-van-een-brexit)
- de Boerderij. (2016, juni 28). Britten uit EU. *de Boerderij*, 40, 14.
- De Nederlandse Zuivel Organisatie. (2016, juni). *Zuivel in Cijfers*. Opgehaald van [www.nzo.nl: http://www.nzo.nl/sites/default/files/page/attachment/zuivel_in_cijfers_brochure_nzo.pdf](http://www.nzo.nl/sites/default/files/page/attachment/zuivel_in_cijfers_brochure_nzo.pdf)
- De Nederlandse Zuivel Organisatie. (2017, maart 21). *Kerncijfers & feiten*. Opgehaald van [www.nzo.nl: http://www.nzo.nl/nl/feiten-cijfers/](http://www.nzo.nl/nl/feiten-cijfers/)

- de Volkskrant. (2016, juli 13). Theresa May nieuwe Britse premier, Boris Johnson minister Buitenlandse Zaken. *Volkskrant*. Opgehaald van <http://www.volkskrant.nl/buitenland/theresa-may-nieuwe-britse-premier-boris-johnson-minister-buitenlandse-zaken~a4339004/>
- Discussie bijeenkomst. (2017, juni 14). Bijeenkomst: Brexit en de gevolgen voor (flevolandse) ondernemers. Lelystad, Flevoland, Nederland.
- DOC Kaas. (2016, maart 24). *DOC jaarverslag*. Opgehaald van www.DOC.nl:file:///C:/Users/vivie/Downloads/DOC_jaarverslag_2015_NL_def_los_LR.pdf
- Dunt, I. (2016). *BREXIT: What the hell happens now?* Kingston upon Thames, United Kingdom: Canbury Press.
- European Commission. (2017, juni 20). *Cows'milk collection and products obtained - annual data*. Opgehaald van <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database:>
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=apro_mk_cola&lang=en
- European Commission. (2017, juni 26). *Tariffs*. Opgehaald van madb.europa.eu:
http://madb.europa.eu/madb/datasetPreviewFormATpubli.htm?datacat_id=AT&from=publi&hscode=0401&countryid=CA
- European Commission. (2017, maart 15). *Trade barriers*. Opgehaald van madb.europa.eu:
http://madb.europa.eu/madb/barriers_details.htm?barrier_id=12641
- Europees Parlement Informatiebureau in Nederland. (2017, februari 22). *Het EU wetgevingsproces*. Opgehaald van www.europeesparlement.nl:
<http://www.europeesparlement.nl/nl/pers/dossiers/pr-2014-april7.html>
- Europese Unie. (2016, juli). *De EU en de vluchtelingen crisis*. Opgehaald van Europese Commissie: <http://publications.europa.eu/webpub/com/factsheets/refugee-crisis/nl/>
- Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2017, juni). *Faostat*. Opgehaald van www.fao.org:
<http://www.fao.org/faostat/en/#data/TM>
- Food and Drink Federation . (2016, juli 8). *Alternatives to EU membership*. Opgehaald van www.fdf.org.uk:
<https://www.fdf.org.uk/eu-referendum-alternatives-eu-membership.aspx>
- Food and Drink Federation . (2017, februari 15). *EU referendum*. Opgehaald van www.fdf.org.uk:
<https://www.fdf.org.uk/eu-referendum-toolkit.aspx>
- Food and Drink Federation. (2017, februari 15). *Representing the UK's biggest manufacturing sector*. Opgehaald van www.fdf.org.uk:
<https://www.fdf.org.uk/eu-referendum-toolkit.aspx>
- Food and Drink Federation. (2017, februari 15). *The UK's EU Referendum*. Opgehaald van www.fdf.org.uk:
<https://www.fdf.org.uk/eu-referendum-toolkit.aspx>
- Holland UK trade. (2017). *Exporteren & Importeren*. Opgehaald van www.hollanduktrade.nl:
<http://www.hollanduktrade.nl/zaken-doen-in-het-vk/exporteren/algemeen/>
- Inglehart , R., & Norris, P. (2016, juni 31). *Trump, Brexit, and the rise of Populism*. Michigan: University of Michigan. Opgehaald van <https://ces.fas.harvard.edu/uploads/files/events/Inglehart-and-Norris-Populism.pdf>
- Institute for Government. (2017, februari 22). *Brexit Explained: the EU's role in Brexit negotiations*. Opgehaald van www.instituteforgovernment.org.uk:
<https://www.instituteforgovernment.org.uk/brexit-explained/brexit-explained-eu%E2%80%99s-role-brexit-negotiations>
- Koninklijke FrieslandCampina N.V. (2017, februari 24). *FrieslandCampina jaarverslag 2016*. Opgehaald van www.frieslandcampina.com:

- <https://www.frieslandcampina.com/app/uploads/sites/3/2017/03/FrieslandCampina-Jaarverslag-2016.pdf>
- Kortweg, R. (2017, juni 14). Bijeenkomst: Brexit en de gevolgen voor (Flevolandse) ondernemers. Lelystad, Flevoland.
- Liddle, R. (2015). *the risk of brexit*. London: Rowman & Littlefield International, Ltd.
- Lodders, A. (2017, juli 28). Visie vanuit LTO. (V. Heijboer, Interviewer)
- Matthews, A. (2016, mei 13). *Implications of a Brexit for Future EU Agri-food Policies*. Opgehaald van <http://www.reedbusiness.co.uk/>: <http://www.reedbusiness.co.uk/>
- May, T. (2016, juli 13). *Theresa May's first speech as Prime Minister: full text*. Opgehaald van [spectator.co.uk](http://blogs.spectator.co.uk/2016/07/theresa-mays-first-speech-prime-minister/): <http://blogs.spectator.co.uk/2016/07/theresa-mays-first-speech-prime-minister/>
- McCormick, J. (2014). *Understanding The European Union*. Palgrave Macmillan.
- Nederlandse Bureau voor de Statistiek. (2017, mei 31). *Internationale handel; in- en uitvoer naar SITC (3 digit), landen(groepen)*. Opgehaald van Statline: <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=7137SHIH&D1=1&D2=10&D3=0-2,16,21,46,63,66&D4=64,77,90,103,116,129,142,155,168,181,194,207,220,233,246,259,272,I&HDR=T,G2&STB=G1,G3&VW=T>
- NOS journaal. (2017, februari 21). NOS journaal. Nederland.
- PDC Universiteit Leiden. (2016, juni 22). *Juncker: Brits 'eruit' is onherroepelijk*. Opgehaald van Europa nu: https://www.europa-nu.nl/id/vk55mxag7yzk/nieuws/juncker_brits_eruit_is_onherroepelijk?ctx=vk1zhr4mjhpw&start_tab0=40&tab=0
- PDC Universiteit Leiden. (2016, juli 2016). *Oud-EU-commissaris Michel Barnier hoofdonderhandelaar brexit*. Opgehaald van www.europa-nu.nl: https://www.europa-nu.nl/id/vk64dy73yezt/nieuws/oud_eu_commissaris_michel_barnier?ctx=vk1zhr4mjhpw&tab=0&start_tab0=20
- PDC Universiteit Leiden. (2016). *Akkoord van Schengen*. Opgehaald van www.europa-nu.nl: http://www.europa-nu.nl/id/vh7dowjo3mzi/akkoord_van_schengen_schengen
- PDC Universiteit Leiden. (2016, december 7). *Brexit-plannen moeten voor onderhandelingen naar parlement*. Opgehaald van www.europa-nu.nl: https://www.europa-nu.nl/id/vk9tubzixgww/nieuws/brexit_plannen_moeten_voor?ctx=vk1zhr4mjhpw&tab=0&start_tab0=10
- PDC Universiteit Leiden. (2016, december 15). *Britse EU-ambassadeur: brexit gaat minstens 10 jaar duren*. Opgehaald van www.europa-nu.nl: https://www.europa-nu.nl/id/vka1ejcv1xxr/nieuws/britse_eu_ambassadeur_brexit_gaat?ctx=vk1zhr4mjhpw&tab=0&start_tab0=10
- PDC Universiteit Leiden. (2016, september 14). *Britse parlement nodig voor brexit*. Opgehaald van www.europa-nu.nl: https://www.europa-nu.nl/id/vk7gn44ge7vv/nieuws/britse_parlement_nodig_voor_brexit?ctx=vk1zhr4mjhpw&tab=0&start_tab0=20
- PDC Universiteit Leiden. (2016, november 3). *Britse rechter: parlement moet brexit goedkeuren*. Opgehaald van www.europa-nu.nl: https://www.europa-nu.nl/id/vk8vfz30t3vg/nieuws/britse_rechter_parlement_moet_brexit?ctx=vk1zhr4mjhpw&tab=0&start_tab0=10

- PDC Universiteit Leiden. (2016, juni 28). *Juncker wil geen kat-en-muisspel met Britten*. Opgehaald van [www.europa-nu.nl: https://www.europa-nu.nl/id/vk5bddj5wuz0/nieuws/juncker_wil_geen_kat_en_muisspel_met?ctx=vk1zhr4mjhpw&tab=0&start_tab0=30](https://www.europa-nu.nl/id/vk5bddj5wuz0/nieuws/juncker_wil_geen_kat_en_muisspel_met?ctx=vk1zhr4mjhpw&tab=0&start_tab0=30)
- PDC Universiteit Leiden. (2016, oktober 10). *Rutte: brexit vergt flinke Britse inspanningen*. Opgehaald van [www.europa-nu.nl: https://www.europa-nu.nl/id/vk87qwm19exb/nieuws/rutte_brexit_vergt_flinke_britse?ctx=vk1zhr4mjhpw&tab=0&start_tab0=20](https://www.europa-nu.nl/id/vk87qwm19exb/nieuws/rutte_brexit_vergt_flinke_britse?ctx=vk1zhr4mjhpw&tab=0&start_tab0=20)
- PDC Universiteit Leiden. (2016, juni 24). *Terugtrekken uit de Europese Unie (artikel 50)*. Opgehaald van [www.europa-nu.nl: https://www.europa-nu.nl/id/vk1zhr4mjhpw/terugtrekken_uit_de_europese_unie](https://www.europa-nu.nl/id/vk1zhr4mjhpw/terugtrekken_uit_de_europese_unie)
- PDC Universiteit Leiden. (2016, oktober 17). *Tusk waarschuwt Britten voor 'harde Brexit'*. Opgehaald van [www.europa-nu.nl: https://www.europa-nu.nl/id/vk8ecsoc70z2/nieuws/tusk_waarschuwt_britten_voor_harde?ctx=vk1zhr4mjhpw&tab=0&start_tab0=20](https://www.europa-nu.nl/id/vk8ecsoc70z2/nieuws/tusk_waarschuwt_britten_voor_harde?ctx=vk1zhr4mjhpw&tab=0&start_tab0=20)
- PDC Universiteit Leiden. (2016, juni 24). *UK Referendum on Membership of the European Union: Questions & Answers*. Opgehaald van [www.europa-nu.nl: https://www.europa-nu.nl/id/vk57g8l3izx4/nieuws/uk_referendum_on_membership_of_the?ctx=vk1zhr4mjhpw&start_tab0=40&tab=0](https://www.europa-nu.nl/id/vk57g8l3izx4/nieuws/uk_referendum_on_membership_of_the?ctx=vk1zhr4mjhpw&start_tab0=40&tab=0)
- PDC Universiteit Leiden. (2016, september 8). *Verhofstadt gaat onderhandelen over brexit*. Opgehaald van [www.europa-nu.nl: https://www.europa-nu.nl/id/vk7bjv5oy6xz/nieuws/verhofstadt_gaat_onderhandelen_over?ctx=vk1zhr4mjhpw&tab=0&start_tab0=20](https://www.europa-nu.nl/id/vk7bjv5oy6xz/nieuws/verhofstadt_gaat_onderhandelen_over?ctx=vk1zhr4mjhpw&tab=0&start_tab0=20)
- Pol, H. v. (2016, oktober 18). *Zuivelconsumptie neemt wereldwijd verder toe*. Opgehaald van [www.boerenbusiness.nl: http://www.boerenbusiness.nl/melkvoer/artikel/10871952/zuivelconsumptie-neemt-wereldwijd-verder-toe](http://www.boerenbusiness.nl/melkvoer/artikel/10871952/zuivelconsumptie-neemt-wereldwijd-verder-toe)
- Prins, C. (2017, maart 29). *De impact van Brexit op Nederlandse ondernemers*. Opgehaald van [economie.rabobank.com: https://economie.rabobank.com/publicaties/2017/maart/de-impact-van-brexit-op-nederlandse-ondernemers/](https://economie.rabobank.com/publicaties/2017/maart/de-impact-van-brexit-op-nederlandse-ondernemers/)
- Prins, C. (2017, maart 29). *Handel met het VK wordt lastiger en duurder*. Opgehaald van [economie.rabobank.com: https://economie.rabobank.com/publicaties/2017/maart/handel-met-het-vk-wordt-lastiger-en-duurder/](https://economie.rabobank.com/publicaties/2017/maart/handel-met-het-vk-wordt-lastiger-en-duurder/)
- RTL Nieuws. (2016, mei 9). *Brexit-discussie laait op: dit zijn de argumenten voor en tegen*. Opgehaald van [www.rtlnieuws.nl: http://www.rtlnieuws.nl/buitenland/brexit-discussie-laait-op-dit-zijn-de-argumenten-voor-en-tegen](http://www.rtlnieuws.nl/buitenland/brexit-discussie-laait-op-dit-zijn-de-argumenten-voor-en-tegen)
- Starmer, K. (2016, oktober 12). *Labour's 170 questions for the government on Brexit*. Opgehaald van [www.politics.co.uk: http://www.politics.co.uk/comment-analysis/2016/10/12/labour-s-170-questions-for-the-government-on-brexit](http://www.politics.co.uk/comment-analysis/2016/10/12/labour-s-170-questions-for-the-government-on-brexit)
- Stewart, H., & Oltermann, P. (2017, januari 15). *Theresa May's speech to warn EU of risk of giving UK a raw Brexit deal*. Opgehaald van [www.theguardian.com: https://www.theguardian.com/politics/2017/jan/15/theresa-may-speech-warning-eu-risk-giving-britain-raw-brexit-deal](https://www.theguardian.com/politics/2017/jan/15/theresa-may-speech-warning-eu-risk-giving-britain-raw-brexit-deal)
- The Economist. (2017). Calm before the storm. *The Economist*, pag. 25.
- The Economist. (2017, januari 7). The "WTO option" for Brexit is far from straightforward. *The Economist*, 59.

The Economist. (2017, april 1). The negotiator. *The Economist*, 11.

Veldman, H. (2009). *Export management*. Groningen/Houten, The Netherlands: Noordhoff Uitgevers bv.

Veldman, H. (2009). *Export management; Exporteren en internationaliseren*. Groningen: 2009 Noordhoff Uitgevers bv Groningen/Houten, The Netherlands.

Bijlagen

In dit hoofdstuk vind je de bijlagen van dit rapport. Deze bijlagen zijn gebruikt als informatiebron die nodig was voor het schrijven van dit rapport.

Bijlage 1: Artikel 50 van het verdrag van Lissabon

Bijlage 2: Impact Brexit op Nederlandse ondernemers

Bijlage 3: Melkconsumptie per land

Bijlage 4: Import cijfers

Bijlage 5: Bijeenkomst “Brexit en de gevolgen voor Flevoland”

Bijlage 6: Interview met Piet Boer

Bijlage 1: Artikel 50 van het verdrag van Lissabon

1.

Een lidstaat kan overeenkomstig zijn grondwettelijke bepalingen besluiten zich uit de Unie terug te trekken.

2.

De lidstaat die besluit zich terug te trekken, geeft kennis van zijn voornemen aan de Europese Raad. In het licht van de richtsnoeren van de Europese Raad sluit de Unie na onderhandelingen met deze staat een akkoord over de voorwaarden voor zijn terugtrekking, waarbij rekening wordt gehouden met het kader van de toekomstige betrekkingen van die staat met de Unie. Over dat akkoord wordt onderhandeld overeenkomstig artikel 218, lid 3, van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie. Het akkoord wordt namens de Unie gesloten door de Raad, die met gekwalificeerde meerderheid van stemmen besluit, na goedkeuring door het Europees Parlement.

3.

De Verdragen zijn niet meer van toepassing op de betrokken staat met ingang van de datum van inwerkingtreding van het terugtrekkingsakkoord of, bij gebreke daarvan, na verloop van twee jaar na de in lid 2 bedoelde kennisgeving, tenzij de Europese Raad met instemming van de betrokken lidstaat met eenparigheid van stemmen tot verlenging van deze termijn besluit.

4.

Voor de toepassing van de leden 2 en 3 nemen het lid van de Europese Raad en het lid van de Raad die de zich terugtrekkende lidstaat vertegenwoordigen, niet deel aan de beraadslagingen of aan de besluiten van de Europese Raad en van de Raad die hem betreffen.

De gekwalificeerde meerderheid wordt vastgesteld overeenkomstig artikel 238, lid 3, onder b) van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie.

5.

Indien een lidstaat die zich uit de Unie heeft teruggetrokken, opnieuw om het lidmaatschap verzoekt, is op zijn verzoek de procedure van artikel 49 van toepassing.

Bijlage 2: Impact Brexit op Nederlandse ondernemers

Hieronder is een afbeelding weergegeven van de impact van Brexit op Nederlandse ondernemers. Dit is gepubliceerd door de Rabobank in maart 2017.

	<i>Tarieven op goederen-export naar het VK</i>	<i>Tarieven op goederen-import uit het VK</i>	<i>Grens-controles & douane-procedures</i>	<i>Vrij verkeer van diensten</i>	<i>Vrij verkeer van personen</i>	<i>EU vrijhandels-verdragen met landen buiten de EU</i>	<i>Kans op Brexittuitkomst</i>
Europese Economische Ruimte (EER)	Nee (m.u.v. sommige landbouw- en visserij-producten)	Nee (m.u.v. sommige landbouw- en visserij-producten)	Ja	Ja	Ja	Nee	Onwaarschijnlijk
Douane Unie met de EU	Nee (uitzonderingen zijn mogelijk)	Nee (uitzonderingen zijn mogelijk)	Ja	Nee	Nee	Ja	Onwaarschijnlijk
Bilateraal-verdrag	Waarschijnlijk op een selectie van goederen	Waarschijnlijk op een selectie van goederen	Ja	Afhankelijk van het verdrag	Waarschijnlijk niet	Nee	Waarschijnlijk
Harde Brexit	Ja (waarschijnlijk WTO)	Ja (waarschijnlijk WTO)	Ja	Nee	Nee	Nee	Waarschijnlijk

Bron: (Prins, De impact van Brexit op Nederlandse ondernemers, 2017)

Hieronder volgt een tabel met de effecten van handel onder verschillende handelsmodellen.

	<i>Nederlandse goederenexport naar het VK</i>	<i>Nederlandse goederenimport uit het VK</i>	<i>Nederlandse dienstenexport naar het VK</i>	<i>Nederlandse dienstenimport uit het VK</i>	<i>Britse export naar landen met een EU-handelsverdrag</i>	<i>Britse import uit landen met een EU-handelsverdrag</i>
Europese Economische Ruimte (EER)						
Douane Unie met de EU						
Bilateraal-verdrag						
Harde Brexit						

Groot negatief effect	Significant negatief effect	Matig negatief effect	Klein negatief effect	Geen effect
-----------------------	-----------------------------	-----------------------	-----------------------	-------------

Bron: Rabobank, Kalf en Prins (2017). Investing in Europe after Brexit, RaboResearch Economic Report

Bijlage 3: Melkconsumptie per land

In de tabel hieronder wordt de berekening gemaakt voor de tekort/overschot aan melk per land. Dit is voor alle landen die relevant zijn voor dit rapport onderzocht

	AANTAL INWONERS (JULI 2016)	TOTAAL GEPRODUCEERDE MELK IN KILOGRAM (2016)	GEMIDDELTE CONSUMPTIE IN KG PER CAPITA (2013)	TOTAAL GECONSUMEERDE KILOGRAMMEN MELK PER LAND	TEKORT/ OVERSCHOT KILOGRAMMEN MELK PER LAND
NEDERLAND	17.016.967	14.324.200.000	341	5.810.783.721	8.513.416.279
DUITSLAND	80.722.792	31.317.730.000	259	20.882.986.290	10.434.743.710
GROOT- BRITANNIË	64.430.428	14.542.560.000	232	14.960.745.382	-418.185.382
NOORWEGEN	5.265.158	1.572.100.000	261	1.375.996.392	196.103.608
ZWITSERLAND	8.179.294	3.434.000.000	319	2.606.659.205	827.340.795
CANADA	35.362.905	8.693.100.000	188	6.640.092.672	2.053.007.328

Voor deze tabel zijn verschillende bronnen gebruikt. Om de inwoners aantal te achterhalen per land is gebruik gemaakt van de volgende bron:

(Central Intelligence Agency, 2017) → selecteer het land → People and Society

Om de melkproductie per land te achterhalen is gebruik gemaakt van de volgende bron:

(European Commission, 2017) → Agriculture, forestry and fisheries → Agriculture (agr) → Agriculture productie (apro) → Milk and milk products (apro_mk) → Milk collection and products obtained – annual data (apro_mk_fatprot)

Tercontrole van deze gegevens is er ook nog gebruikt gemaakt van de volgende bron:

<http://www.zuivelnl.org/wp-content/uploads/2017/05/Productie-20172016.pdf>

Om de melkconsumptie per capita te achterhalen is gebruikt gemaakt van verschillende bronnen. Dit om de betrouwbaarheid van de bron zo optimaal mogelijk te krijgen. De cijfers van de eerste bron is overgenomen in de tabel. De overige bronnen zijn gebruikt om de betrouwbaarheid van deze bron te bevestigen.

Bron 1: (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2017)

Bron 2: (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2015)

Bron 3: (Canadian Dairy Information Centre, 2017)

Bijlage 4: Import cijfers

In de tabellen hieronder wordt per land aangegeven van waar zij hun producten vandaan halen.

Import milk Great-Brittan in 2013								
Land:	Product:							
	Butter, cow milk	Cheese, whole cow milk	Milk, products of natural constituents	Milk, whole condensed	Milk, whole dried	Milk, whole evaporated	Milk, whole fresh cow	Total
Algeria	0	0	0	0	300	0	0	300
Australia	0	467	0	0	0	0	0	467
Austria	19	1486	3	0	0	0	0	1508
Belgium	4661	11345	0	8867	714	231	17998	43816
Bulgaria	0	396	0	0	0	0	0	396
Canada	0	819	0	0	0	0	0	819
Cyprus	0	3575	0	0	0	0	0	3575
Czechia	16	7	0	0	26	0	0	49
Denmark	8082	34177	288	14	313	0	20709	63583
Finland	0	28	0	0	0	0	0	28
France	6668	103134	497	568	7725	145	6002	124739
Germany	3616	55220	1035	5267	3805	11585	10788	91316
Greece	0	7465	0	0	0	0	0	7465
Hungary	1	53	0	0	0	0	0	54
Ireland	64079	114112	319	2177	5825	97	120337	306946
Israel	0	7	0	0	0	0	0	7
Italy	169	29535	5	0	489	129	20	30347
Latvia	3	72	0	0	0	0	0	75
Lithuania	84	1481	88	57	0	0	83	1793
Netherlands	15803	34766	490	4511	2676	9309	2445	70000
New Zealand	3388	4697	0	0	1	0	0	8086
Norway	0	653	0	0	0	0	0	653
Poland	982	6539	259	290	92	23	3330	11515
Portugal	2	41	24	0	17	0	5	89
Romania	80	140	1	0	0	0	7	228
Slovakia	0	1528	0	0	0	0	0	1528
Spain	130	1173	0	4480	5	34		5822
Sweden	0	669	0	0	1232	0	90	1991
Switzerland	0	202	0	0	0	0	0	202
United States of America	2	362	0	0	0	0	0	364
Total EU	104395	406942	3009	26231	22919	21553	181814	766863
Total	107785	414149	3009	26231	23220	21553	181814	777761
% EU	96.85%	98.26%	100%	100%	98.7%	100%	100%	98.6%

Number are displayed in x 1,000 kilogram

Bron: (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2017)

Import milk Norway in 2013

Land:	Product:							Total
	Butter, cow milk	Cheese, whole cow milk	Milk, products of natural constituents	Milk, whole condensed	Milk, whole dried	Milk, whole evaporated	Milk, whole fresh cow	
land:								
Australia	0	23	0	0	0	0	0	23
Belgium	0	0	39	54	0	0	0	93
Cyprus	0	8	0	0	0	0	0	8
Denmark	151	5404	209	1	5	0	28	5798
Estonia	0	102	0	0	0	0	0	102
Finland	0	0	12	0	0	0	0	12
France	10	1452	0	0	0	0	0	1462
Germany	16	1695	42	5	1	16	7	1782
Greece	0	47	0	0	0	0	0	47
Ireland	0	25	0	0	0	0	0	25
Italy	0	791	0	0	0	0	0	791
Lithuania	0	2	0	0	0	0	0	2
Netherla nds	217	393	10	90	14	22	0	746
Poland	0	11	0	0	0	0	0	11
Spain	0	103	0	0	0	0	0	103
Sweden	0	637	39	168	11	65	0	920
Switzerla nd	0	1	0	0	0	0	0	1
United Kingdom	15	217	0	4	14	0	0	250
Total EU	409	10887	339	322	45	103	35	12152
Total	409	10911	339	322	45	103	35	12176
% EU	100%	99.78%	100%	100%	100%	100%	100%	99.80%

Number are displayed in x 1,000 kilogram

Bron: (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2017)

Import milk Switzerland in 2013								
Land:	Product:							
	Butter, cow milk	Cheese, whole cow milk	Milk, products of natural constituents	Milk, whole condensed	Milk, whole dried	Milk, whole evaporated	Milk, whole fresh cow	Total
Austria	0	642	0	0	35	0	0	677
Belgium	0	716	0	302	0	761	1	1780
Bulgaria	0	30	0	0	0	0	0	30
Cyprus	0	80	0	0	0	0	0	80
Denmark	0	1326	0	0	1	0	0	1327
Finland	0	0	13	0	0	0	0	13
France	9	12157	51	1	62	0	23391	35671
Germany	104	10300	8	155	220	90	265	11142
Greenland	0	1172	0	0	0	0	0	1172
Hungary	0	3	0	0	0	0	0	3
Iceland	0	41	0	0	0	0	0	41
Ireland	0	22	0	0	0	0	0	22
Israel	0	0	8	0	0	0	0	8
Italy	1	19396	9	61	1	9	145	19622
Lithuania	0	0	0	0	138	0	0	138
Netherlands	504	1555	2	3	16	599	1	2680
Poland	0	20	0	0	0	0	0	20
Portugal	2	253	0	15	2	1	0	273
Republic of Korea	0	10	0	0	0	0	0	10
Serbia	0	4	0	0	0	0	0	4
Spain	0	369	0	36	3	1	0	409
Sweden	0	9	0	0	0	0	0	9
United Arab Emirates	0	0	0	0	1	0	0	1
United Kingdom	19	155	0	0	3	0	0	177
United States of America	0	17	0	0	0	0	0	17
Total EU	639	47033	83	573	481	1461	23803	74073
Total	639	48277	91	573	482	1461	23803	75326
% EU	100%	97.42%	91.21%	100%	99.79%	100%	100%	98.34%
Number are displayed in x 1,000 kilogram								

Bron: (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2017)

Import milk Canada in 2013								
Land:	Product:							
	Butter, cow milk	Cheese, whole cow milk	Milk, products of natural constituents	Milk, whole condensed	Milk, whole dried	Milk, whole evaporated	Milk, whole fresh cow	Total
Argentina	0	39	0	0	0	0	0	39
Australia	0	4	0	0	0	19	0	23
Austria	0	18	0	0	0	0	0	18
Belgium	128	12	0	0	0	0	0	140
Bulgaria	0	160	0	0	0	0	0	160
Cyprus	0	39	0	0	0	0	0	39
Denmark	0	1086	0	0	0	0	0	1086
Egypt	0	17	0	0	0	0	0	17
France	2	3845	0	0	0	0	0	3847
Germany	10	413	0	0	4	15	26	468
Greece	0	642	0	0	0	0	0	642
Honduras	0	1	0	0	0	0	0	1
Hungary	0	21	105	0	0	0	0	126
Iran	0	2	0	0	0	0	0	2
Israel	7	47	0	0	0	0	0	54
Italy	0	4465	0	0	0	0	0	4465
Lithuania	0	15	0	4	0	0	0	19
Netherlands	3	1473	30	0	6	1	0	1513
New Zealand	1741	130	1112	0	0	0	0	2983
Nicaragua	0	8	0	0	0	0	0	8
Norway	0	1450	0	0	0	0	0	1450
Poland	0	61	0	0	3	4	0	68
Portugal	0	77	0	0	0	0	0	77
Spain	0	113	11	0	0	0	0	124
Swaziland	0	1	0	0	0	0	0	1
Sweden	0	3	0	0	0	0	0	3
Switzerland	0	1466	0	0	0	0	0	1466
Thailand	0	0	0	1	0	0	0	1
Macedonia	0	19	0	0	0	0	0	19
United Kingdom	0	870	0	0	0	0	0	870
United States of America	3196	7622	3060	49	1275	1223	47589	64014
Uruguay	120	0	0	0	0	0	0	120
Total EU	143	13313	146	4	13	20	26	13665
Total	5207	24119	4318	54	1288	1262	47615	83863
% EU	2.75%	55.20%	3.38%	7.41%	1.01%	1.58%	0.05%	16.29%
Number are displayed in x 1,000 kilogram								

Bron: (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2017)

Bijlage 5: Bijeenkomst “Brexit en de gevolgen voor Flevoland”

Op woensdag 14 juni 2017 is er in de Rietkerkzaal Provinciehuis Flevoland een informatie bijeenkomst georganiseerd voor ondernemers in Flevoland. Tijdens de bijeenkomst zijn er drie gastsprekers aan het woord geweest die hun kennis en mening over de Brexit deelde met de aanwezigen.

G rienne Lammers – Ministerie van Buitenlandse Zaken

Rem Korteweg – Clingendael Instituut

Vasco Cal – Adviseur Schotse Premier

G rienne Lammers - Taskforce Brexit ministerie van buitenlandse zaken heeft de visie van de Europese Unie op de Brexit onderhandelingen besproken tijdens de bijeenkomst “Brexit en de gevolgen voor Flevoland”. Hierin geeft zij aan dat er twee fasen zullen zijn tijdens de Brexit onderhandelingen.

Tijdens de eerste fase worden de volgende onderwerpen besproken:

- De rechten van burgers in Groot-Brittannië
- Financiële afwikkelingen van de Brexit
- De grens tussen Ierland en Noord-Ierland
- Gevolgen van de EU verdragen met 3  landen

Pas als er genoeg voortgang bestaat tijdens de eerste fase van de onderhandelingen wordt er overgegaan op de tweede fase van de onderhandelingen. Rem Korteweg, van Clingendael Instituut van de Britse krant heeft aangegeven dat de kans groot is dat de onderhandelingen fase twee nooit zullen bereiken.

Fase twee bestaat uit de volgende onderwerpen:

- Toekomstige handelsrelatie met Groot-Brittannië
- Transitieregiem
- Vermijden van disruptiefs

Pas in de tweede fase van de onderhandelingen zal er gesproken worden over de toekomstige handelsrelatie met Groot-Brittannië, dit betekend dat ondernemers heel lang in onzekerheid zullen zitten.

De onderhandelingen zullen in totaal 18 maanden duren. Hiervoor hebben ze onderhandelingsfase van vier weken. In de eerste week worden de voorbereidingen getroffen voor de onderhandelingen. In de tweede week worden de voorbereide onderhandelingen uitgereikt aan Groot-Brittannië. In de derde week zal de fysieke ontmoeting tussen de EU en Groot-Brittannië plaats vinden. In de vierde week wordt er een terugkoppeling gemaakt van de onderhandelingen.

Bij een WTO-scenario:

- Leidt het VK 2,7% tot 8,7% bbp-verlies in 2030
- Leidt de EU 1,2% tot 2,0% bbp-verlies in 2030

Bij een handelsovereenkomst:

- Leidt het VK 2,0% tot 5,9% bbp-verlies in 2030
- Leidt de EU 0,9% tot 1,5% bbp-verlies in 2030

Deze cijfers zijn berekend door het Centraal Plan Bureau en gepresenteerd tijdens de bijeenkomst. Hoe ze dit berekend hebben maakten ze niet bekend.

Wanneer de Brexit onderhandelingen tot een EER scenario leiden, zullen de onderhandelingen tegen de volgende punten aanlopen:

- Afspraken over invoerrechten, handel in diensten en douane procedures.
- Een probleem bij deze onderhandelingen is de tijdsdruk. Handelsakkoorden duren gemiddeld 6 jaar voor de onderhandelingen.

Wanneer de Brexit onderhandelingen tot een WTO-scenario leiden, zullen de onderhandelingen tegen de volgende punten aanlopen:

- De status van Groot-Brittannië in het WTO is onbekend
- Groot-Brittannië moet eigen schema's opstellen
- Problemen voor Groot-Brittannië voor het invoertarief invoeren en invoer quota's
- Het WTO handelt voor middel van 'most favored nation'
- Non-tariffaire belemmeringen
- Gevolgen voor bestaande handelsakkoorden

Rem Kortweg – werknemer Clingedaal instituut in Engeland. Meneer Kortweg bekijkt en analyseert de Brexit situatie, waar hij vervolgens zijn eigen ideeën en meningen uit haalt.

De Brexit is zeer dynamisch en moeilijk om politieke posities te bepalen. Dit zorgt voor chaos en dat zorgt ervoor dat betrokkenen bij de onderhandelingen, organisaties en het bedrijfsleven er (bijna) niet positief over kunnen zijn. Uiteindelijk zal de politiek dimensie bepalen wat de Brexit uitkomst zal zijn.

De Britse verkiezingen zijn net achter de rug en de oppositie partij heeft de meerderheid verloren. Door deze verkiezingen is het onduidelijk geworden wie de onderhandelingspartner is vanuit Groot-Brittannië. Na de verkiezingen werd er gesproken over een mogelijke 'soft' Brexit. Alleen tijdens de verkiezingen heeft 83% van de bevolking gestemd op een partij die voor de Brexit is. Dit laat zien dat de Britse bevolking wel de EU wilt verlaten.

De tijd wordt door de EU gebruikt als drukmiddel zodat Groot-Brittannië akkoord moet gaan met het voorstel van de EU. In de 18 maanden van onderhandelingen zal er over 759 akkoorden onderhandeld moeten worden. Hiervan is 25% landbouw gerelateerd.

Vasco Cal – adviseur Schotse premier. Hij geeft in Groot-Brittannië advies over de Brexit, vorig jaar was hij nog aan het werk in Brussel als EU-commissaris.

Het scenario dat Groot-Brittannië eerst de EU verlaat en dan pas over een handelsakkoord gaat onderhandelen is niet ondenkbaar. Dit is het advies was de Britse onderhandelaars op dit moment ontvangen. In de twee jaar van Brexit onderhandelingen komt sowieso een oplossing.

Het probleem aan de Britse kant is dat de Britse regering geen strategie heeft voor de Brexit onderhandelingen. De EU zit al klaar en wacht het startsein af om te beginnen om te onderhandelen terwijl de Britse regering eerst nog overhoop ligt in het eigen land. Er is niet genoeg steun vanuit het parlement en de Britten zelf zitten er met hun neus boven op de nieuwste ontwikkelingen.

Akkoord over agricultuur en de handel daarvan komt pas aanbod als er over de rest onderhandeld is. Een grote kans dat er in de twee jaar van onderhandelen helemaal niet over agricultuur wordt gesproken.

Debat - Tijdens de bijeenkomst "Brexit en de gevolgen voor Flevoland" zijn er een aantal ondernemers aan het woord geweest die hun vraagtekens hadden in hoeverre zij zich moeten voorbereiden op de Brexit. Zo is gebleken dat visserij in Nederland zich al groten zorgen maakt dat zij de toegang tot de Britse wateren zullen verliezen. Bedrijven in de overige sectoren zullen zich minder zorgen maken.

Tijdens de bijeenkomst is er een discussie geweest tussen ondernemers in hoeverre zij zich moeten voorbereiden op de Brexit. Een handelaar in groenten en fruit heeft aangegeven dat hun bedrijf zich op dit moment helemaal niet voorbereidt op de aankomende Brexit. Het bedrijf exporteert op dit moment wel groenten en fruit naar Groot-Brittannië, maar ze zijn zich nog niet aan het voorbereiden op de Brexit.

Hierover is een mondelingen mededeling gedaan; "Toen het vliegtuig MH-17 uit de lucht werd geschoten kwam de Russische boycot. Op dat moment exporteerde het bedrijf voor 150 miljoen aan groenten en fruit naar Rusland. Deze markt waren we op dat moment in één keer kwijt. Hadden wij ons op dat moment moeten voorbereiden dat we deze markt kwijt zouden raken? Nee, dat was van de voren gewoon niet voorzien. Toch hebben we de Russische boycot overleefd en hebben we nieuwe afzetmarkten kunnen ontdekken."

Bijlage 6: Interview visie op de Brexit

Hieronder volgt de volledige samenvatting van het interview met Piet Boer. Dit interview is gebruikt als informatiebron voor het onderzoek van dit rapport. Voor dit interview is er geen vaste vragenlijst voorbereid, tijdens het interview werden de bevindingen van het onderzoek getoetst aan de expertise van een ervaren ondernemer op het gebied van de zuivelindustrie.

Er zijn vier scenario's waar ze over spreken bij de Brexit. Bent u daar mee bekend?

Nee, eerlijk gezegd niet. Ik ben geen expert op het gebied van Brexit. Ik weet wel wat over de zuivel, maar over de Brexit ben ik niet bekend, maar geef maar even aan de vier scenario's.

Bij Brexit hebben ze het over het model van Noorwegen ook wel het EER model genoemd, de Douane Unie dat is het Zwitserland model, het model van Canada dat is een bilaterale overeenkomst en het WTO model. Uit het onderzoek blijkt dat men spreekt over deze vier uitkomsten, maar het kan ook nog anders lopen.

Van deze vier scenario's heb ik in mijn onderzoek eerst de regelgeving uitgezocht en vervolgens heb ik een data onderzoek gedaan. In mijn data onderzoek heb ik onderzocht of Engeland in zijn eigen melkbehoefte kan voorzien. Hieruit blijkt dat er voor 400 miljoen liter tekort is aan melk. Engeland zou dat dus moeten importeren. Dat kan onder andere bij Nederland en Duitsland, zij hebben namelijk een overschot. Ook heb ik uitgezocht waar Engeland zijn melk vandaan haalt en daaruit blijkt dat Nederland op de vierde plaats staat.

Uit de cijfers van Friesland Campina blijkt dat 20% naar de Nederlandse markt gaat en 10% naar de Duitse markt. De precieze cijfers dat geëxporteerd wordt naar Engeland is niet bekend, maar de totale export van heel Nederland naar Engeland is 5%.

En waar heb je die cijfers vandaan?

Van het CBS en de jaarcijfers van Friesland Campina.

Er gaat maar 30% naar de Nederlandse en Duitse markt, volgens mij moet dat meer zijn. Als je kijkt naar Engeland dat wordt er voornamelijk boter geëxporteerd voor de B2B markt. Uit het verleden importeerde het Verenigd Koninkrijk voornamelijk vanuit Nieuw-Zeeland. Het land is altijd een grote leverancier geweest van het Verenigd Koninkrijk omdat Nieuw-Zeeland onderdeel was van de Britse Gemenebest. Engeland had hier in het verleden altijd een speciale handelsrelatie mee.

Die speciale handelsrelatie heeft ook invloed gehad op de landbouwsector in het Verenigd Koninkrijk.

Als je kijkt naar Engeland zelf dan zou het een goed landbouwland moeten zijn. Klimatologisch is Engeland veel beter dan Nederland. Toch is Engeland nooit een sterk landbouwland geworden. Uit het verleden haalden de Engelsen hun producten veel goedkoper uit hun kolonies dan dat ze hun eigen boeren financieel gingen ondersteunen. De Engelse elite bestaat uit Graven en Lords en die beheerde de landgoederen en zij gebruikte die voornamelijk voor de 'fun'.

Het viel mij ook op dat Engeland net zoveel produceert als Nederland.

Ja, dat klopt. En dan moet je ook bedenken dat Engeland 14 keer groter is dan Nederland.

Het zal dus niet zo makkelijk zijn om de eigen productie op de voeren?

Klimatologische zouden ze het makkelijk moeten kunnen. Maar Engeland is veel meer gefocust op 'de City' en 'de Royal'.

Oké, dat is interessant. Mijn derde onderzoek gaat over maatregelen die ondernemers zouden kunnen nemen om zich voor te bereiden op de Brexit. Het gaat hier om ondernemers uit de zuivelindustrie in Nederland.

Van te voren zullen bedrijven wel kijken naar eventuele maatregelen die ze kunnen nemen. Maar er is zoveel aan de hand dat je daar moeilijk op voor kunt sorteren. Je weet natuurlijk niet wat er gaat gebeuren. Er is al wel bekend dat je meer druk krijgt op de huidige markten.

In het geval van Engeland is het belangrijk welke deal eruit komt. In het begin leek het erop dat het hard tegen hard zou gaan met de invoer van hoge importtarieven. Dat zou veel invloed hebben op je concurrentiepositie. Dat zal voor Britse lokale ondernemers in het voordeel werken, maar dan Engeland wel in staat zijn om de melk te kunnen leveren.

Engeland is een armlandbouwland en de melkprijs is altijd laag. Dat is net zoals in Ierland, alleen de Ieren hebben een lage kostenstructuur die ingespeeld is op de wereldmarkt. Maar de Engelse boeren hebben door de lage melkprijs geen investeringscapaciteit. Het is daarom niet aantrekkelijk om in Engeland aan het werk te gaan in de agrarische sector.

In het Verenigd Koninkrijk is er veel vergrijzing in de landbouw en de boeren hebben weinig kapitaal. Om daar de productie te verhogen is lastig.

Zal de overheid de boeren gaan ondersteunen na de Brexit?

Die kans is best aanwezig, je ziet een trend met 'Buy British'. Dat Britse zelfbewustzijn wordt meer gestimuleerd door de overheid. Dat kan wel meespelen in de uitkomst en de ontwikkeling in de interne markt.

Maar Engeland heeft geen traditie om z'n boeren te ondersteunen. En dat is nu ook met het GLB geld vanuit de EU. Het is lastig om te weten waar dat geld naar toe gaat. Het GLB geld gaat namelijk naar de landeigenaren en niet naar de pachters. Zo is Queen Elizabeth de grootste ontvanger van GLB geld omdat zij veel landgoederen heeft.

Denkt u dat het gaat lukken om binnen twee jaar een handelsakkoord te hebben?

Nee, dat denk ik niet. Handelsakkoorden duren ongeveer 10 jaar, maar ik denk wel dat er een tussen oplossing zal komen.

Als de Brexit erdoorheen is. Waar zal de Nederlandse zuivelindustrie het meest tegen aan lopen?

Dat er importheffingen worden ingevoerd, dat zorgt ervoor dat de concurrentiepositie verslechtert. Ook valuta schommelingen in de pond kunnen voor problemen zorgen.

Nu zie je ook dat de pond sinds de uitkomst van het referendum gedevalueerd is. Engeland kan zo makkelijker naar Europa exporteren, maar andersom is het voor Europa moeilijker om naar Engeland te exporteren. De Europese producten zijn voor de Britten nu veel duurder en dat verslechtert ook weer de concurrentiepositie.

Brexit scenario's zijn allemaal heel erg negatief. Denkt u dat het zo negatief zal zijn?

Het zijn en blijven scenario berekeningen. Het zal per saldo ook al snel negatief zijn, alleen de Engelsen zijn slim genoeg om nu al te zoeken naar alternatieven om de negatieve effecten te compenseren. Zo willen ze hun handelsrelatie met Amerika versterken en de oude gemenebest landen. Wie ben ik om te zeggen hoeveel waarde je moet hechten aan de scenario's. Maar het zegt genoeg dat alle scenario's negatief zijn.

Voor Nederland is de zuivel export naar Engeland niet zo heel belangrijk. Het is te overzien, er is een deel kaas export en een ander deel is room. Voor Arla is dat wel anders. Denemarken en Engeland hebben altijd wel een hele intensieve handelsrelatie gehad.

Denemarken staat op de vijfde plaats, ze leveren 7 miljoen minder liter dan Nederland.

Ja, maar ze hebben dan de kaas ook omgerekend naar liters?

Ja, dat hebben ze omgerekend

Ja, Arla is de grootste zuivelonderneming in Engeland. Ze hebben een kwart van de Engelse markt in handen. Arla heeft van de totale omzet, dat is 12 miljard, verdienen ze 2 miljard in de UK. De wisselkoers heeft direct invloed op hun resultaat, ze hebben afgesproken dat ze alle boeren dezelfde prijs bepalen en ze hebben met importtarieven te maken. Arla heeft in het begin ook berekend wat de invloed van de Brexit zal zijn. In de eerste instantie waren ze heel negatief. De uitkomst zal voor hun zeker consequenties hebben.

En als je dat nu bekijkt met Friesland Campina?

De export van melk is 100 jaar geleden al begonnen en dat ging vroeger in de vorm van gecondenseerde melk. In Dubai zijn we ook marktleider in gecondenseerde melk. Daar is het mee begonnen met export naar Afrika en het Midden-Oosten. Naar mate dat meer werd ook het belang gegroeid dat je daar een fabriek opzet. Dat is ook vaak een voorwaarde van het land dat je investeert in het land. Je maakt dan ook vaak producten speciaal voor dat land en vaak ook dagverse producten. Eerst deden we dat met export van boter en goederen uit Nederland, nu gaat er vooral melkpoeder naar die landen en van die producten worden weer dagverse producten gemaakt.

Friesland Campina is een combinatie van export en productie in het land zelf. Maar in Engeland hebben we geen fabriek staan.

Waarom hebben jullie geen fabriek in Engeland?

Ja dat is wel een integrerende vraag, want er was altijd wel een tekort in de markt. Het begon eigenlijk met de boter. In het verleden heeft Nederland een grote flater geslagen om inferieure producten naar Engeland te exporteren. De beter producten gingen ergens anders naar toe, daar konden we destijds meer aan verdienen. Die handelaren hebben dus de goede naam van Nederland vergooit. Engeland is ook echt een boter land en Nederland was veel meer een kaas land. Voor Engeland was boter het product. Maar Nederland was het eerste land dat boter niet als belangrijkste product zag. In Engeland werd boter uit de melk gehaald en de rest product ging terug als diervoeding. Nederland die maakte boter van z'n restproduct. Daarom is ook mijn idee dat Denemarken veel meer exporteert dan Nederland want die heeft een veel betere naam in Engeland.

Ik ben bij een bijeenkomst geweest over de Brexit er werd de vraag gesteld of ondernemers zich nu al aan het voorbereiden zijn op de Brexit. Daar kwam uit dat ze zich nog helemaal niet aan het voorbereiden zijn.

Je kunt je er ook moeilijk op voorbereiden. Met exportmarkten blijf je wisselende risico's houden.

Zal het moeilijk zijn om nieuwe afzetmarkten te vinden?

Ik denk niet dat we Engeland niet zomaar kwijt zijn. Je kan natuurlijk niet ongestraft je prijzen blijven verhogen. Met een merkproduct ben je wel wat robuuster, maar met bulkproducten ben je afhankelijk van de markt.

Als je kijkt naar Rusland, dan was Polen degene die veel exporteerde naar Rusland en die raakte hun markt kwijt. Wat je krijgt is dat hun de producten voor dump prijzen op de Europese markt aanbieden. Wat je dan moet doen is om buiten Europa nieuwe markten te vinden. Dat lukte de Polen zelf niet, maar de Nederlanders wel. De Nederlanders hadden al exportkanalen buiten Europa. Je moet kijken of je daar meer gebruik van kan maken. Anders ga je hetzelfde doen als Polen en dan de producten die je over hebt worden dan ook tegen dump prijzen aangeboden. Dan maak je alles nog veel erger. Dan moet je op zoek gaan naar markten die niet direct de Europese markt beïnvloed. Wat wij toen gedaan hebben is en andere markten zoeken, dat gaat alleen niet zo hard, tegelijkertijd hebben we het overschot tegen hele lage prijzen verkocht in Mexico. Dat beïnvloedde wel de Amerikaanse markt, maar dat voorkwam wel dat de Europese markt helemaal instortte.

Nieuw-Zeeland mocht nog wel naar Rusland exporteren. Dan probeer je een deal te sluiten met Nieuw-Zeeland. Dat zij aan Rusland leveren en dat Nederland naar Zuid-Amerika gaat exporteren.

Met Rusland ging de grens echt op de ene en de andere dag dicht. Dat gaat in Engeland niet gebeuren. Wat je met Engeland kan doen is dat je hebt een merkproduct met 20% marge. Dat is heel hoog voor een merkproduct. Zodra je importheffingen moet betalen wordt je relatief duurder. De pond kan ook minder waard worden. Dan moet je ergens op moeten vangen. Met een goed merkproduct kan je nog wel je prijzen iets verhogen maar de afstand kan nooit hoger worden dan 30%. Ja zal uiteindelijk marge moeten inleveren. Je kan dan zeggen ik ga op zoek naar andere markten, maar je hebt niet zomaar een nieuwe markt gevonden met 20% marge. Met nieuwe markten ga je toch vaak eerst terug naar basisproducten en daar zit maar 5 tot 10% marge op.

Dan heb je er toch belang bij om de positie in de Engelse markt overeind te houden. Dan hoop je toch dat de Engelse markt zich gaat herstellen en dat de pond dan toch weer sterker wordt.

De daling van de munt kan ook weer aanleiding tot economisch herstel. Dat is het hele economische spel van de markt. De pond was altijd gerelateerd aan de Euro en nu zullen die schommelingen zullen nu extremer worden.

Dus de economie moet rekening houden met grote schommelingen van de pond met relatief tijdelijk lagere marges. De vraag is blijf je vertrouwen houden in de Engelse afzetmarkten. En er zullen toch wat mensen afhaken met name ondernemers met basisproducten. Die verliezen dus wat marktvolume. Tegelijkertijd waar haalt Engeland dan ze zuivel vandaan. Engeland zal voorlopig importerend blijven qua zuivel.

Het zit niet in de cultuur om meer te investeren in de landbouw en dat is niet van de ene op de andere dag veranderd. Mensen moeten toch bereid zijn om te investeren in het land. Nu ontvangen boeren geld van het landbouw beleid en het is de vraag of de overheid zelf wel investeren in het platteland. De kans is aanwezig dat Engeland zich toch meer gaat richten op Nieuw-Zeeland en Australië, net zoals ze dat vroeger gedaan hebben.

De invloeden van de Brexit zullen er zijn, maar de Nederlanders zullen zich nooit helemaal terugtrekken. De Engelse markt was vroeger ook altijd een moeilijke markt, met lage prijzen waar maar weinig in was te verdienen.

Had u verwacht dat er een Brexit zou komen?

Ik had altijd wel mijn twijfel. Engeland was veel meer een Angelsaksisch land, qua structuur en cultuur liggen ze meer op één lijn met de VS. Het is veel meer een beursgenoteerde cultuur. De rest van Europa is veel meer het Rijnlandse model. Er wordt veel meer keken naar de werknemers en milieu en minder naar de CEO en winstgevendheid van het bedrijf. Nederland zit daar tussen in, we zijn wel winstgericht maar we hebben ook invloeden vanuit de politiek.

Vindt u het jammer dat de Brexit er is?

Ja, het is natuurlijk een stap terug in de niet te stoppen globalisering. Door alle ontwikkelingen biedt het heel veel kansen en het geeft voor heel veel mensen ook weer bedreiging. In meerdere landen zie je dat daar een reactie op komt. Mensen hebben het gevoel dat zij niet mee profiteren van die globalisering. Ze zien veel immigranten en veel meer concurrentie aan de onderkant van de markt door goedkopen arbeidskrachten. Zij willen terug naar de situatie dat het vroeger beter was. Ze zien niet dat kun werkgelegenheid niet afhankelijk is van de export. En er zijn natuurlijk ook mensen die volop profiteren van alle kansen die globalisering biedt. Met name op het platteland zie je de mensen het gevoel hebben dat zij de rekening betalen.

Denkt u dat andere landen Engeland zullen volgen?

Mensen zullen zich nu toch wel beseffen dat de eenvoudige retoriek niet de oplossing is. Eenvoudig roepen uit Europa en dan komt het wel goed daar komen ze van terug. Mensen zien wel dat terug naar het oude vertrouwde niet zo makkelijk is. Zelfs Trump kan de trend van globalisering niet terug keren. Mensen zijn hopelijk toch realistisch genoeg om te zien dat ze niet meer terug kunnen keren.

Zal de Brexit nog terug gedraaid kunnen worden?

Nee, dat is een te groot gezichtsverlies voor veel mensen. Europa heeft er geen belang bij er een hele scherpe Brexit van te maken. Iedereen heeft toch een handelsrelatie met Engeland. Eerst was het retoriek van nou zullen ze het voelen ook. Nu merk je al dat men veel genuanceerder wordt zowel de kant van Engeland als de EU. Er zal nog vele jaren van onderhandelen zijn, maar het zal allemaal niet zo scherp lopen als dat het nu doet. En als je vier jaar verder bent komen er weer andere gesprekken tot weer meer samenwerken. De economische krachten zijn gewoon niet te stoppen. Met een aantal producten zeker bij voedsel willen mensen het vertrouwd hebben en weten waar het vandaan komt. Met alle discussie over klimaat en schandalen blijft wel dat mensen zoveel mogelijk lokaal willen eten. Maar ondertussen willen ze ook hun bananen blijven eten. De globalisering gaat door en economische krachten zullen het toch vaak winnen, dat in combinatie met technologie zal er internationale handel blijven.